

TIENERVRIENDELIJKE

PUBLIEKE

RUIMTE

Inspiratieboek voor
ruimtelijke professionals
en pleitbezorgers
van tienerruimte

kind & samenleving

kind & samenleving

colofon

AUTEURS:

Wouter Vanderstede (red.), Francis Vaningelgem,
Sabine Miedema, Johan Meire en Peter Dekeyser.

Deze publicatie is opgemaakt door Kind & Samenleving vzw,
www.k-s.be.

Wij bedanken de deelnemers aan ons 'werkmoment
tienervriendelijk ontwerp' voor feedback op deze publicatie:
Peter Bosschaert, Tim Gordts, Wim Seghers, Koen Stuyven,
Veerle Van Rie en Stien Van Rompuy.

Deze publicatie kwam tot stand met de steun van
de Vlaamse overheid.

FOTO'S EN ILLUSTRATIES:

Kind & Samenleving vzw tenzij anders vermeld
Foto cover: Carmen De Vos

GRAFISCH ONTWERP:

Katrien Dellafaille

MET STEUN VAN:

Leeswijzer

INSPIRATIEBOEK VOOR RUIMTELIJKE PROFESSIONALS EN PLEITBEZORGERS VOOR TIENERRUIMTE

Met dit inspiratieboek willen we houvast en inspiratie geven om tienervriendelijke publieke ruimte te realiseren.

Deze publicatie richt zich dan ook zeker tot **planners**, **ontwerpers** en **mobilitésdeskundigen**. Maar ook **jeugdconsulenten**, **inspraakbegeleiders**, **schepenen** en **pleitbezorgers** voor tieners kunnen ermee aan de slag:

- Het is een basiswerk dat je de nodige deskundigheid aanreikt m.b.t. tienervriendelijke publieke ruimte. We stellen plannings- en ontwerpprincipes voor om tienervriendelijk te plannen en te ontwerpen in concrete situaties,
- Deze publicatie biedt inspiratiemateriaal en principes aan om te gebruiken in participatietrajecten met tieners,
- In dit werk vind je krachtlijnen om mee te geven met ontwerpers en ruimtelijke diensten, zodat zij beter rekening kunnen houden met de noden van tieners.

OPBOUW

Deze publicatie omvat 5 grote delen.

DEEL 1 omvat een algemene visie, principes en **uitgangspunten**. Dit deel geeft inzicht in de eigenheid van de doelgroep tieners, benoemt argumenten voor tienervriendelijke planning en ontwerp, en geeft een aantal uitgangspunten mee. Vanuit die uitgangspunten formuleren we in de volgende twee hoofdstukken **concepten en principes voor planning en ontwerp**.

Daarbij gaat **DEEL 2** over **tienervriendelijke ruimtelijke planning en mobiliteit**. Denken en werken op het niveau van planning en mobiliteit is essentieel om publieke ruimte kwaliteitsvol tienervriendelijk te maken. Dat doe je immers niet door zomaar allerlei banken, tienerhonken of voetbalveldjes neer te zetten. Ruimtelijke elementen moeten een goede plek krijgen binnen het grotere geheel, zowel op het niveau van de plek als van de gemeente.

DEEL 3 past tienervriendelijkheid toe op het niveau van concrete plekken en verbindingen. Het formuleert concepten en principes voor **tienervriendelijk ontwerp en inrichting**.

De concepten en principes maken we verder concreet met de '**bouwstenen**' in **DEEL 4**. Die reiken types tienerplekken aan, met veel **inspiratiebeelden**.

DEEL 5 is een korter addendum over 'omgaan met overlastklachten tegen tieners', dat niet het kernthema is van deze publicatie, maar waar we tegelijk ook niet omheen kunnen.

Inhoudsopgave

VOORAF

Leeswijzer	3
Inspiratieboek voor ruimtelijke professionals en pleitbezorgers voor tienerruimte	3
Opbouw	3

DEEL 1.

Visie en uitgangspunten	6
Wie zijn ze, die tieners?	7
Tieners welkom! 10 argumenten voor tienervriendelijk ontwerp	9
Uitgangspunten voor tienervriendelijke planning en ontwerp	12

DEEL 2.

Tienervriendelijk plannen	19
Bouwen aan een tienerweefsel	20
Bouwen aan tienervriendelijke mobiliteit	29

DEEL 3.

Tienervriendelijk ontwerpen	34
Tien principes voor tienervriendelijke inrichting	35

DEEL 4.

Bouwstenen voor een tienerweefsel	42
Schoolomgevingen	43
Pleinen	45
Groen	49
Water	52
Sport en bewegen	55
Horeca, recreatie en bovenlokale commerciële voorzieningen	60
Jeugd(werk)sites	62
Chill- en zitplekken	64
Mobiliteits- en verkeersnetwerken	67

DEEL 5.

Enkele basisprincipes voor beheer, onderhoud en omgaan met klachten	73
--	-----------

1

DEEL 1 /

Visie en uitgangspunten

Wie zijn ze, die tieners?

WEET JE NOG, TOEN JE ZÉLF TIENER WAS?

Tieners: het lijkt een vreemde, wat ongrijpbare mensensoort. Tiener-zijn vandaag is anders dan in de tijd toen je zelf tiener was. Maar ongetwijfeld heb je zelf nog levendige herinneringen aan jouw tienertijd.

Hoe je onderweg naar school bijpraatte met vrienden, genietend van de nieuw verworven zelfstandigheid. Hoe je naar jouw hobby fietste en daar steeds liever en langer bleef rondhangen met vrienden of een eerste liefde. Hoe je in de warme zomers verkoeling zocht in het parkbos en van daar naar het zwembad of de lokale zwemplas trok. Hoe je jouw ouders overhaalde om voor de eerste keer met enkele leeftijdsgenoten naar een fuif te mogen.

Denk tijdens het ontwerpen eens aan hoe je als tiener was en hoe je als tiener de ruimte zou gebruiken. Kijk als ontwerper, planner of mobiliteitsdeskundige ook vooral goed om je heen als je tieners in de publieke ruimte ziet. Waar zie je ze samen komen? Waar vinden ze plezier in? Wanneer fronsen omstaanders hun wenkbrauwen of lopen ze in een wijde boog om de tieners heen? Waar zie je tieners op een positieve manier in interactie gaan met andere groepen?

WONDER YEARS

De focus in deze publicatie ligt op jonge tieners van ca. 12 tot 15 jaar. Er gebeurt heel wat in die tienerleeftijd. Naar een nieuwe school, vaak ook nieuwe vrienden, een duidelijkere keuze voor hobby's, misschien een eerste vriendje of vriendinnetje, een oneindig grote virtuele wereld ...

Eigen aan tieners is ook de sterke groepsdynamiek: soms willen ze zich écht laten gelden, of ze experimenteren met sociale codes en zoeken grenzen op.

Maar soms zitten ze ook zó in hun eigen wereld dat ze niet beseffen hoe vreemd of storend hun gedrag wel is voor een buitenstaander. Hun 'normaal' is niet altijd hét 'normaal'. Het is nu eenmaal een nieuwe generatie, met misschien wel eigen waarden en normen, en vaak een jeugdige onbezonnenheid.

EEN GROEIENDE WERELD

Tieners uit de leeftijdsgroep van 12 tot 15 jaar vergroten hun actieradius stevig, zelfs tot over gemeentegrenzen heen. Geleidelijk aan mogen ze alleen of met vrienden op stap, al zijn er grote individuele verschillen tussen wat ouders toelaten.

Maar door hun leeftijd blijven zij voor hun zelfstandige verplaatsingen sowieso aangewezen op de fiets, te voet en het openbaar vervoer. Dit maakt hun situatie anders dan voor de +16-jarigen, die stilaan ook auto-mobiel worden en steeds meer mogen.

Bovendien stort niet elke jonge tiener zich meteen volop in het uitgaansleven. Veel jonge tieners zoeken aanvankelijk eerder laagdrempelige, wat 'beschermd' ontmoetingsplaatsen op: de directe schoolomgeving, de binnenstad, het shoppingcenter, het stadspark, het sportcentrum, het provinciaal domein ...

DIVERSITEIT TUSSEN TIENERS

Deze publicatie gaat over ruimte voor 'de tieners', maar we moeten tegelijk oog hebben voor diversiteit en tegenstellingen binnen deze leeftijdsgroep. De verschillen tussen tieners weerspiegelen soms de klassieke sociologische breuklijnen (sociale positie, gender, afkomst, leeftijd ...). Maar de diversiteit zit ook in voorkeuren (er zijn huismussen, doorwinterde rondhangers ...) en in verschillende subculturen. Net zoals iedereen hebben tieners meervoudige of regelmatig wisselende identiteiten en rollen: in de ene context zijn ze 'skater', op school zijn ze 'leerling', in de voetbalclub 'voetballer', thuis zijn ze 'zoon' of 'dochter'...

PARTICIPATIE EN INSPRAAK VAN DIVERSE GROEPEN TIENERS

Om recht te doen aan die diversiteit is het nodig om verschillende tienergroepen te betrekken bij publieke ruimte-projecten.

Tips en methodieken om dit te doen, vind je in de publicatie **Tienspraak: Tieners betrekken bij het gemeentelijk beleid** (zie kadertekst). Met inspraaktrajecten op maat kan je specifieke noden en wensen van bepaalde tienergroepen detecteren en integreren in jouw project.

TIENSpraak: TIENERS BETREKKEN BIJ HET GEMEENTELIJK BELEID.

De voorbije jaren ontwikkelde Kind & Samenleving vzw in heel wat gemeenten en steden inspraakprojecten met tieners. Dit kon gebeuren met de steun van de Vlaamse overheid en diverse lokale besturen. Op basis van de resultaten ontwikkelden we een **inspiratieboek** met daarin:

- Onze visie op inspraak en participatie met tieners
- 8 vuistregels voor het betrekken van tieners bij het gemeentelijk beleid
- 10 methodieken voor tienerparticipatie.

Tieners welkom!

10 ARGUMENTEN VOOR TIENERVRIENDELIJK ONTWERP

1 / Demografische ' tienerboom'

Rond 2006 was er sprake van een 'babyboom' in Vlaanderen. Die generatie kinderen wordt nu stilaan tiener. Dit laat zich zien in de cijfers. Het aantal tieners in Vlaanderen stijgt: gemiddeld 8% groei sinds 2015. Ook hun aandeel in de bevolkingspiramide wordt groter. Dit geldt zeker in de steden: in Antwerpen worden bijvoorbeeld tot ruim 12% meer tieners geteld (Bron: Statbel en 'Stad in cijfers Antwerpen'). Tieners zullen dus meer en meer in het straatbeeld verschijnen, zeker (maar niet enkel) in de steden.

2 / Willen we tieners binnen of buiten?

Vaak krijgen tieners de kritiek dat ze te veel gamen, passief zijn en niet meer genoeg bewegen. Maar als tieners wél naar buiten trekken en actief zijn, wordt het al snel 'overlast'. Gebrek aan bewegen is een algemeen maatschappelijk probleem. We moeten zeker ook tieners uitdagen om buiten te komen en actief te bewegen. Want de **dagelijkse bewegingsnorm** wordt amper nog gehaald.

3 / Tieners binden aan uw gemeente

De tienerleeftijd blijkt een belangrijke fase voor hechting aan de eigen gemeente. Tieners bouwen volop hun sociale netwerken uit en doen ervaringen op met plekken. Uit de **inspraakprojecten van Kind & Samenleving** blijkt dat dit het toekomstdenken van tieners beïnvloedt. Zijn er in een gemeente weinig kwaliteitsvolle en tienervriendelijke ontmoetingsplekken, dan tonen tieners zich minder enthousiast over het idee om in de toekomst in de gemeente te blijven wonen. Door gebrek aan een emotionele binding met hun moedergemeente zijn ze dan méér bereid om te verhuizen "als dat moet voor het werk".

4 / Tieners als lokale (food)consumenten

Nu al zijn tieners meestal goede consumenten voor buurtwinkels: ze kopen er graag een broodje, drankje, chips, allerlei snoepgoed, belkrediet ... Hippe kledij en schoenen kopen ze meestal online of in de stad, maar op vlak van voeding zijn het interessante consumenten die graag dichtbij kopen.

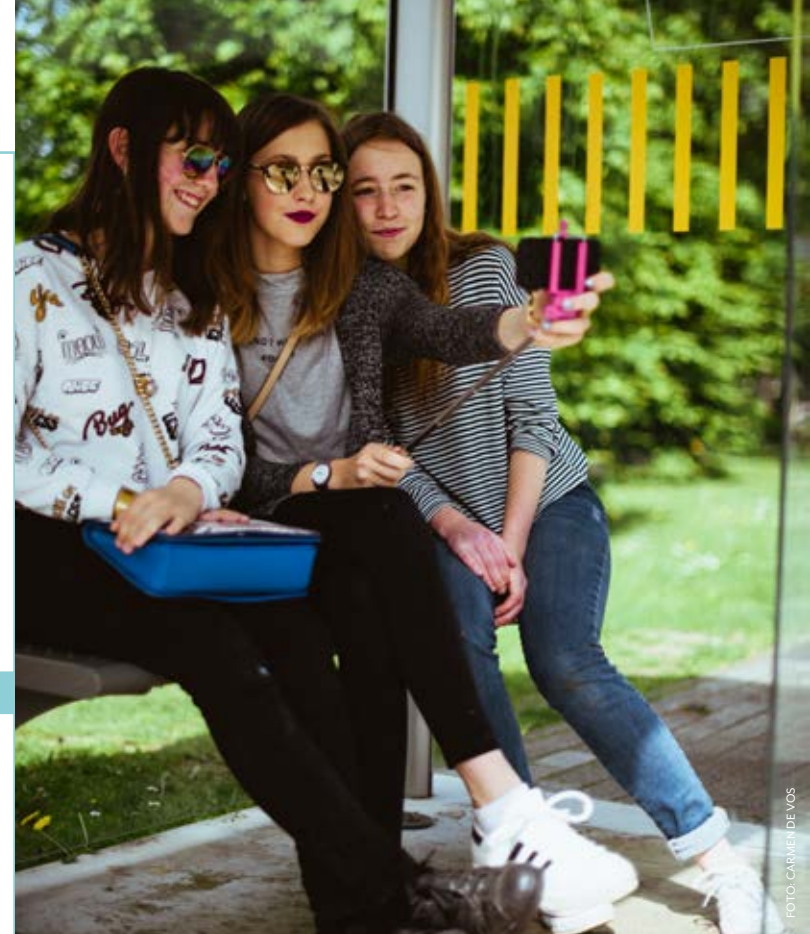

FOTO: CARMEN DE VOS

5

Dichter wonen, met kwalitatieve publieke ruimte

We moeten steeds dichter gaan wonen en dit vormt een uitdaging voor het samenleven van verschillende bevolkingsgroepen. Het beseft groeit dat dichter wonen niet kan zonder voldoende en kwaliteitsvolle publieke ruimte. Als er geen ruimte wordt voorzien voor tieners, is de kans groot dat ze de ruimte innemen, gewoon door er aanwezig te zijn. Intergenerationeel ontwerpen, mét aandacht voor tieners, wordt een must.

6

Cruciale leeftijd voor duurzame verplaatsingen

Tieners zijn op de cruciale leeftijd dat ze de wereld volop verkennen. Uit belevingsonderzoek bij tieners in de nevelstad leren we dat hun actieradius zich volop begint uit te strekken buiten de eigen gemeente. Daar waar er goede fietsverbindingen en een kwalitatief openbaar vervoersnetwerk zijn, maken tieners er graag gebruik van. Het is de leeftijd waar ze de eerste ervaringen opdoen met zelfstandige verplaatsingen via openbaar vervoer. Deze (positieve of negatieve) ervaringen kunnen bepalend zijn voor hun verdere houding t.a.v. openbaar vervoer en duurzame verplaatsingen.

7

De uitdaging van integraal ontwerp

Tienervriendelijk ontwerpen dwingt ons om de cyclus van kwalitatief ontwerp consequent te doorlopen: met een doorwrocht programma, met participatie van doelgroepen en met inbreng van alle beleidsdomeinen, met gebruiksggericht en ontwerpend onderzoek op alle schaalniveaus, met aandacht voor onderhoud, beheer en een cyclische evaluatie ... Alle beleidsdomeinen moeten dus samenwerken. Alleen die aanpak leidt tot kwaliteitsvolle publieke ruimte.

8

Tieners en burgerschap

Tieners moeten kunnen oefenen in burgerschap, zowel in het samenleven met medeburgers als in deelname aan planprocessen. Burgerschap kan je niet alleen leren op school. Je moet het in de alledaagse praktijk brengen en laten beleven. De publieke ruimte is een 'natuurlijke' arena om ervaringen op te doen met actief burgerschap. Leren omgaan met conflicten hoort daar ook bij. In de dagelijkse omgang, maar ook op het niveau van planning en ontwerp.

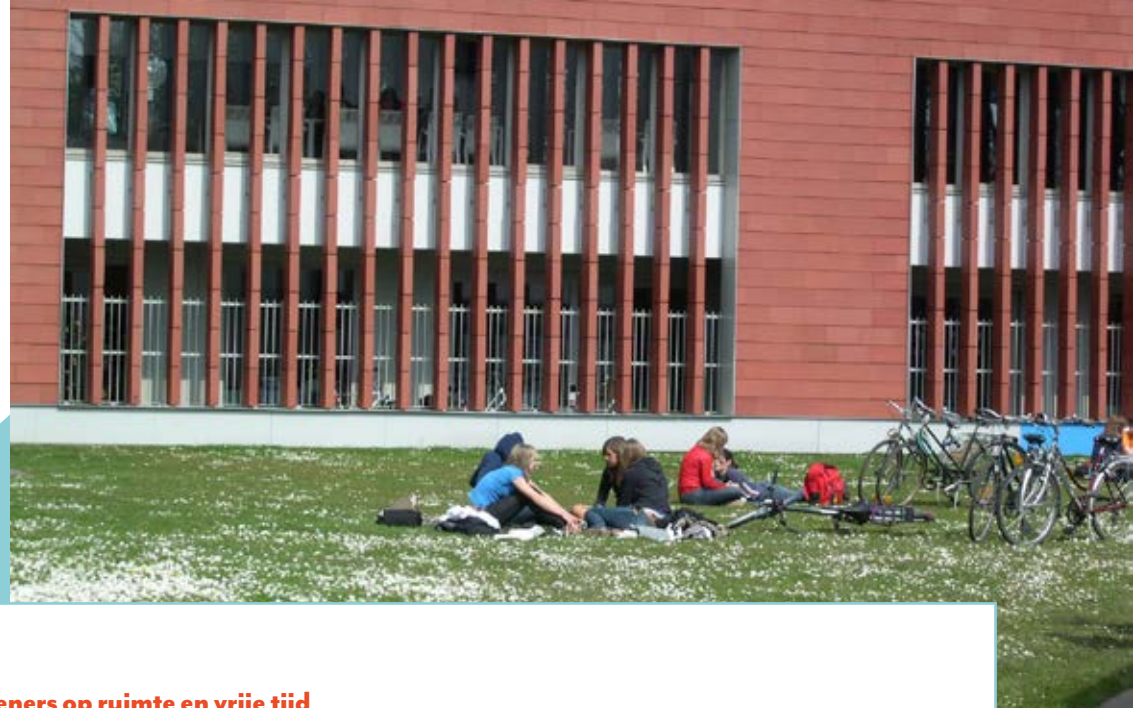
FOTO: DIEGO FRANSSENS

9

Anticiperen op conflicten en niet toegeven aan 'free riders'

Misschien zijn tieners mondiger geworden dan vroeger. Maar omwonenden en burgers in het algemeen ook. Het is een grote maatschappelijke opgave om met conflicterende belangen om te gaan. Een deel van de oplossing zit in het voorzien van voldoende kwalitatieve publieke ruimte, waar elke gebruiker zijn plaats kan in vinden. Conflicten zijn het hevigst daar waar de openbare ruimte schaars en onoordeelkundig is ingericht.

Echte probleemsituaties met tieners kunnen wel degelijk voorkomen: meestal gaat het dan om een kleine minderheid van 'free riders' die fundamentele grenzen overschrijden door claim- of pestgedrag en zo het publieke karakter van publieke ruimte ondergraven. Dit verdient een gepast antwoord (zie ook verder in deel 5 van deze publicatie). Maar het mag geen reden zijn om alle tieners, onder het mom van 'overlast', te weren op plekken. Op dit laatste mag een gemeente, planner of ontwerper eigenlijk niet toegeven: we moeten tieners een plaats durven geven in de publieke ruimte. Anders is het geen publieke ruimte meer.

10

Recht van tieners op ruimte en vrije tijd

Tot slot hebben tieners gewoon recht op hun aanwezigheid in de publieke ruimte. Volgens artikel 31 van het internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind hebben minderjarige adolescenten uitdrukkelijk het recht op vrije tijd, spel, ontspanning, rust en recreatie. Door ondertekening van het Kinderrechtenverdrag heeft ook België zich ertoe verbonden om deze rechten te waarborgen. In een **General Comment**, een gezaghebbende interpretatie bij dit artikel, stelt het Kinderrechtencomité van de Verenigde Naties duidelijk dat ook oudere kinderen en tieners plaats moeten kunnen vinden in de publieke ruimte.

Vrij vertaald naar het domein van planning en ontwerp daagt het VN-comité ons in zijn commentaar uit:

- om tieners niet uit te sluiten van publieke, openbare en collectieve ruimtes
- om tieners te bevragen en te laten participeren in planprocessen
- om bestaande tienerplekken en -routes in kaart te brengen en op basis daarvan een gewenst tienerweefsel uit te bouwen
- om bij barrières en botsingen met andere planningslagen en stakeholders, keuzes te maken in het voordeel van tieners.

Net hiervoor wil deze publicatie handvatten geven met concepten, principes en bouwstenen voor ruimtelijke planning en ontwerp.

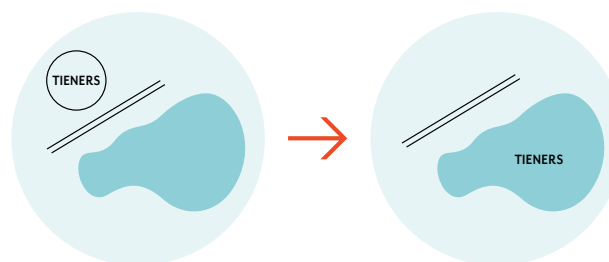
Uitgangspunten voor tienervriendelijke planning en ontwerp

Hoe geef je tieners een plek binnen het grotere netwerk van publieke ruimte?
Een antwoord op deze vraag begint vanuit een aantal grondwaarden en een visie.

TIENERS NIET OP EEN EILAND

Jonge tieners willen soms wel een duidelijke eigen plek, maar ze kiezen verrassend vaak ook plekken middenin de samenleving: het stedelijke plein, het winkelcentrum, het sportcomplex, het bankje voor de bibliotheek... Los van enkele uitzonderingen zoals jeugdwerk- en jongerensites hoeven we tieners dus geen exclusieve plek te geven. We moeten er eerder naar streven om publieke ruimte inclusief te maken.

Tieners willen eigenlijk vooral ruimte waar ze zich welkom voelen en waar ze kunnen zijn wie ze zijn. Dat ze juist vaak heel centrale plekken opzoeken, maakt de keuze, inplanting en ontwerp van tienerplekken tot een uitdaging.

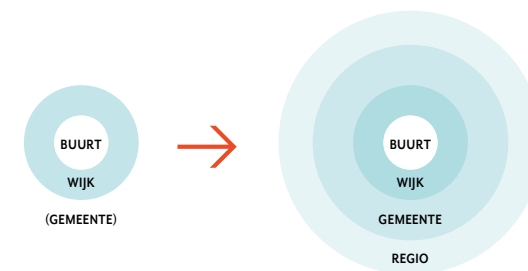

↑ *Isoleer tieners niet op een aparte plek, maar geef ze een plaats in het woonweefsel.*

GROTERE ACTIEVE EN AUTONOME ACTIERADIUS VOOR TIENERS

Tieners zijn op een leeftijd gekomen dat ze er alleen of in groep op uit mogen. Hun vrije actieradius wordt groter dan die van kinderen, en ze bewegen zich meer in het verkeer. Daardoor worden bepaalde voorzieningen en activiteiten voor tieners plots mogelijk en bereikbaar: alleen naar hun hobby, met vrienden gaan shoppen, in groep naar de stad of naar het recreatiedomein ... Tieners worden zo heel actieve deelnemers aan het publieke leven op een ruimere schaal, zelfs regionaal.

Tegelijk komen ze nieuwe barrières tegen: drukke kruispunten, fietsroutes of verbindingen waar tieners niet kunnen, durven of mogen langs gaan. Of aantrekkelijke bestemmingen die onbereikbaar zijn met het openbaar vervoer, zoals een shoppingcenter of een groot bos. Het plannen binnen vervoersregio's en het ontwerp van zogenaamde 'mobipunten' wordt dus heel relevant binnen een tienervriendelijke planning (zie kadertekst op volgende pagina).

↑ *actieradius kind*

↑ *actieradius tiener*

Tieners hebben het recht om zich zelfstandig en autonoom te kunnen verplaatsen. Niet alleen hebben ze zo meer greep op hun vrije tijd: onderweg zijn levert ook nieuwe belevings- en ontmoetingskansen op, en mogelijkheden om deel te nemen aan het publieke leven. Dit betekent meteen dat er minder autoverplaatsingen nodig zijn naar school, sportclub en hobby's, zodat de verkeersdruk daar ook minder kan worden.

GROTERE ACTIERADIUS EN VERVOERSREGIO'S

Met de verruiming van de actieradius moet men voor (en met) tieners ook meer bovengemeentelijk over mobiliteit nadenken. Met het **Vlaams decreet Basisbereikbaarheid** verschuift een deel van de opdracht voor mobiliteitsplanning naar de vervoersregio's. Daar worden er belangrijke beslissingen genomen over het uittekenen van buslijnen, de creatie van overstappunten (de zogenaamde 'mobipunten') en bovengemeentelijke fietsnetwerken.

Binnen deze bovengemeentelijke structuren moet ervoor geijverd worden dat 'attractiepolen' zoals secundaire scholen, regionale jeugdsites en recreatiegebieden optimaal bereikbaar zijn met de fiets en het openbaar vervoer.

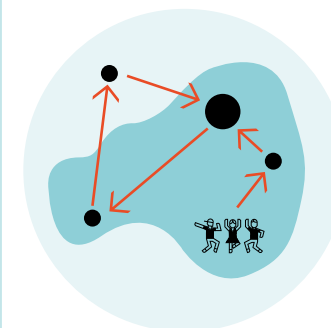
Ook lokale jeugdbestemmingen en woonkernen moeten onderling goed verbonden worden. Dit is een opdracht binnen gemeentes en vaak ook tussen buurgemeentes.

TIENERS SAMEN ONDERWEG

De meeste tieners beperken zich niet tot één favoriete plek. Meer nog: vaak zijn ze voortdurend onderweg van de ene plek naar de andere. Want elke plek heeft eigen kwaliteiten, biedt specifieke ontmoetingskansen en maakt bepaalde activiteiten mogelijk of onmogelijk. Het is het geheel van plekken dat telt.

Vooraleer je begint na te denken over de precieze inrichting van een plek voor tieners, moet je dus uitzoomen en nadenken over het grotere geheel. Anders bestaat het gevaar dat je tieners 'vastpint' op één plek, en dat is net wat tieners niet willen.

Het samen-onderweg-zijn maakt essentieel deel uit van hun beleving van publieke ruimte. Tieners vinden er een stuk vrijheid en autonomie in. Het is ook een strategie om met (on)veiligheid om te gaan: samen sta je sterker. Tienermobiliteit maakt dus integraal deel uit van tienervriendelijke planning. Dit collectieve aspect, dat sterker speelt dan bij volwassenen, stelt ook eisen aan de infrastructuur: voet- en fietspaden moeten voldoende breed zijn, de bus- en treincapaciteit moet voldoende zijn om frustraties te vermijden.

← Tieners hoppen samen van plek naar plek

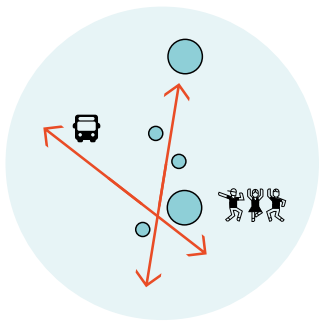
DE LOGICA VAN DE PLEK

De betekenis van een specifieke plek voor tieners wordt pas duidelijk door haar plaats in het weefsel. De nabijheid van voorzieningen speelt hier sterk mee:

- Loopt er een belangrijke fiets- of wandelroute langs?
- Is er een halte voor het openbaar vervoer?
- Zijn er winkels en voorzieningen in de buurt?
- Liggen er in de nabijheid ook jeugdlokalen, een jeugdhuis, een skateramp ...?

Al deze elementen bepalen mee de potentie of beperkingen van een ruimte voor tieners. Het feit dat tieners een bepaalde plek als ontmoetingsplek kiezen, heeft soms meer te maken met wat er in de buurt is, dan met hoe de plek zelf eruit ziet.

Dit is een heel belangrijk element voor planning en ontwerp. Het betekent immers dat je des te meer moet werken aan het 'weefsel'. En als je een plek ontwerpt, moet je dit zo doen dat je het weefsel ermee versterkt, bijv. door linken te leggen of door functies in te planten die complementair zijn met bestaande functies in de omgeving.

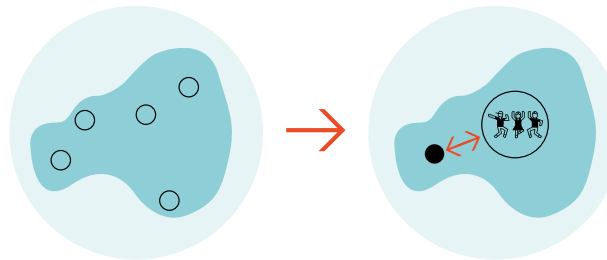
← Plekken krijgen betekenis door hun plaats in het weefsel

VOLDOENDE RUIMTE VOORZIEN: INZETTEN OP FORSE BUURT- EN WIJKPLEINEN

De hoeveelheid open ruimte die nodig is voor tieners wordt dikwijls onderschat. Met een restperceeltje in een verkaveling kom je er doorgaans niet, en dit om twee redenen:

— Voldoende ruimte voor verschillende groepen gebruikers:

Bij een klein terreintje en schaarse alternatieven, kan één welbepaalde groep tieners of jongeren de ruimte gemakkelijk domineren. Om voor verschillende groepen gebruikers elk een thuishaven te voorzien, is er nu eenmaal wel wat ruimte nodig. Zeker in dichte, stedelijke wijken met een grote diversiteit zijn grote wijkpleinen enorm belangrijk. Als er onvoldoende ruimte is, kom je al snel tot frictie en gespannen situaties. Op grotere terreinen kan je verschillende types gebruik beter uit elkaar halen: het voetbalveldje ligt dan bijvoorbeeld op enige afstand van de bewoning en is afgeschermd van een rustigere speelzone voor jongere kinderen.

↑ Geen verspreide betekenisloze plekjes, maar centrale grote wijkpleinen.

— Voldoende ruimte voor buffering:

Voor een grotere tienvoorziening (bijv. voetbalkooi, tienerhonk met afdak, skateramp) heb je buffering nodig t.a.v. de onmiddellijke omgeving. Kwaliteitsvolle buffering zoals een groenscherm vraagt voldoende ruimte (zie verder: p. 36).

Een cruciale actie in het werken aan tienerruimte binnen woonontwikkelingen is dus het reserveren van open ruimte. In de regel is **bundeling tot één centrale open ruimte te verkiezen boven een veelheid aan verspreide kleine pleintjes**, die toch geen volwaardige rol voor tieners zullen kunnen opnemen.

VEILIGHEID

Veiligheid is voor tieners een belangrijke randvoorwaarde. Onder 'veiligheid' begrijpen we hier zowel sociale veiligheid als verkeersveiligheid:

— Verkeers(on)veiligheid:

Tieners mogen dan wel een ruimere actieradius hebben, zij botsen nog steeds tegen verkeersbarrières aan. Vooral 2x2-wegen, drukke en onoverzichtelijke kruispunten of steenwegen met 'moordstrookjes' blijken een hindernis. Dit leidt ertoe dat tieners bepaalde routes niet mogen, durven, kunnen of willen nemen. Het veiligheidsniveau wordt bepaald door de zwakste schakel: daar waar er een probleempunt is, stopt de actieradius.

— Sociale (on)veiligheid:

Naast verkeersveiligheid is ook sociale veiligheid een bekommernis, in het bijzonder voor meisjes en

jongere tieners. Subjectieve onveiligheidsgevoelens zijn vaak maatgevend. Eén gerucht over aanranding kan invloed hebben op de actieradius van tieners, zelfs voor meerdere jaren.

Slecht verlichte fietspaden door een 'niemandsland', nauwe doorgangen zonder vluchtmogelijkheid, afgelegen paden ... zijn situaties die vermeden moeten worden.

Beide vormen van (on)veiligheid hebben zowel een objectieve component (cijfers van incidenten) als subjectieve component (gevoelens van onveiligheid, al dan niet gebaseerd op de objectieve werkelijkheid).

Het is het niveau van subjectieve onveiligheid (eerder dan de objectieve statistieken) dat meestal de grenzen stelt aan de actieradius van tieners.

Gevoelens van (on)veiligheid bepalen immers in grote mate of tieners ergens zonder begeleiding naartoe mogen, durven en willen gaan.

ONTWERP NIET PER SE OPZICHTIG 'VOOR TIENERS', MAAR TIENERS MOETEN ZICH WEL WELKOM KUNNEN VOELEN

Soms willen tieners zich een plek helemaal eigen maken en inrichten met graffiti, skatetoestellen ... Maar op andere momenten willen ze gewoon onopvallend deel uit maken van het bredere publieke gebeuren. **Ook zonder een 'tienerhonk' of graffiti-muur kan je goed functionerende plekken bouwen voor tieners.** Tieners vragen soms expliciet *"Het mag ook gewoon een bankje of bushokje zijn, dat moet er niet speciaal uitzien"*.

Anderzijds krijgen tieners vaak te maken met volwassenen die hen niet in de buurt willen. Esthetiserend ingerichte ruimtes geven vaak impliciet het signaal: 'Dit is enkel kijkgroen of een designplein, dit is niet bedoeld om te voetballen of rond te hangen.' Bij speelterreintjes zeggen boze burgers dan weer: 'Dit is niet voor jullie bedoeld, dit is voor kinderen'.

Soms kan het dus aangewezen zijn om toch typische tienerfuncties in te planten: een sportveldje, een overdekte ontmoetingsplek, een calisthenics rek, een graffiti-muur ... Zo wordt ondubbelzinnig duidelijk dat een gemeentebestuur tieners een plaats wil geven. Die typische tienervoorzieningen kunnen dan een symbolische signaalfunctie hebben: het bestuur én de tieners zelf kunnen hun aanwezigheid dan gemakkelijker legitimeren.

RUIMTE CREËREN VOOR EEN WAAIER AAN ACTIVITEITEN VAN TIENERS

Wat tieners allemaal doen in de publieke ruimte, is moeilijk helemaal te vatten. Uit belevingsonderzoek in verschillende steden en gemeenten kregen we een aantal elementen op een rijtje. De termen die tieners gebruiken, dragen heel wat nuance en meerdere activiteiten in zich.

“spelen”

“Spelen” is een woord dat tieners nog wel in de mond nemen wanneer ze hun activiteiten proberen te beschrijven.

Daaronder verstaan ze veelal **sportachtige activiteiten of activiteiten binnen het jeugdwerk**. Ze hebben het daarnaast ook dikwijls over echt “(spelletjes) spelen”: bijv. “met de bal”, “tikkertje”, “op de speeltuin” ... Maar het woord “spelen” heeft doorgaans ook een **sterk sociaal karakter**: “snoepjes in je mond gooien”, “anderen plagen voor de fun”, “wat vechten in het gras” ... Sociaal spel is dus vaak ook een intense fysieke activiteit.

“rondhangen” en “chillen”

Dit zijn echte **CONTAINERBEGRIPPEN**, die heel veel inhouden kunnen hebben voor tieners:

- **Sociaal contact met vrienden en vriendinnen:**
“met vrienden afspreken”, “babbelen”,
“samen zitten”, “lachen”, “samen naar muziek luisteren”
- **Mensen observeren:**
“mensen kijken”, “kijken naar de jongens/meisjes”
- **Rustige plekken opzoeken en ‘chillen’:**
“staan”, “(rustig) zitten”, “gewoon zitten”,
“hangen”, “luieren”, “relaxen”, “chillen”
- **Eten en drinken:**
Vooral “snoep”, “chips”, “ijsjes” en “frisdrank”,
allerlei snacks, soms ook “een sigaret roken” of
“je-weet-wel roken”.
- **Maar dikwijls is het ook actief rond gaan:**
“overal rondlopen”, “overal gaan zien”,
“zwerven”, “stappen in de wijk”.
- **Zingen en dansen:**
Muziek en *urban culture* staat soms heel
centraal in de leefwereld van tieners. Met GSM
en mobiele speakers kunnen ze ook zelf muziek
in de publieke ruimte te brengen. (Mee)zingen
en dansen gebeurt dus vaak.
- **Foto’s en filmpjes maken van elkaar:**
Een mooi of iconisch decor of een plek
waar iets te beleven valt (water, felle kleur,
bewegend element ...) is dan een meerwaarde.

“shoppen”

Onder “shoppen” wordt een hele waaier van activiteiten begrepen:

- **Het shoppen zelf:**
Vaak doen tieners met vrienden en vriendinnen
enkel aan “**windowshoppen**”, om hun keuzes af
te toetsen. Het eigenlijke kopen gebeurt vaak
met de ouders of online
- **Sociale interactie** met vriendin(nen), kijken
naar mensen, even op een bankje zitten, iets
eten of drinken, rondstappen.

Eigenlijk komt het vaak neer op **‘chillen’ of ‘rondhangen’** maar dan in het winkelgebied en een beetje onder het mom van shoppen.

SHOPPEN

CHILLEN

SPELEN

Het is moeilijk om ruimtes te ontwerpen die expliciet en formeel op deze 3 types activiteiten inspelen. Het is dus aangewezen om eerder landschappen te ontwerpen waarbinnen een groot deel van deze mogelijke activiteiten een plaats kunnen vinden. Daarbij zou er tegelijk op rustige én op dynamische activiteiten ingezet moeten worden.

2

DEEL 2 /

Tienervriendelijk plannen

Bouwen aan een tienerweefsel

Tienervriendelijk plannen betekent bouwen aan een 'tienerweefsel'. Dit centrale concept houdt verschillende planningselementen in:

- het idee van een 'netwerk'
- het idee van 'gelaagdheid'
- een methodologisch stappenplan
- het idee van 'schaal'.

1. 'TIENERWEEFSEL' ALS CENTRAAL PLANNINGSCONCEPT

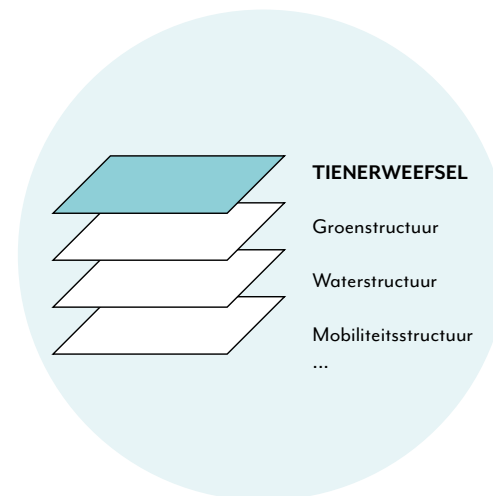
Wat is een 'tienerweefsel'?

Een **tienerweefsel** is een geheel van formele én informele plekken die voor tieners belangrijk zijn, met hun onderlinge verbindingen.

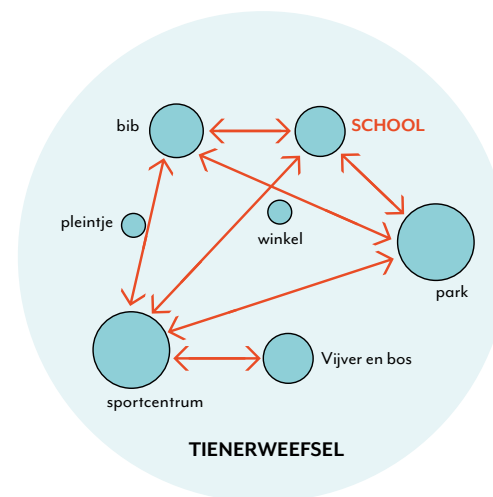
Het is een **planningslaag**, specifiek vanuit tieners gedacht en met een eigen **interne 'logica'**, maar die tegelijkertijd **niet los te zien is van andere planningslagen** voor publieke ruimte (bijv. groenstructuur, mobiliteit, sport en recreatie ...).

Met doordachte ingrepen kan je het bestaande tienerweefsel versterken. Dit kan door formele en informele tienerplekken uit te bouwen, door de verbindingen en bereikbaarheid voor tieners te verbeteren of door niet-ruimtelijke maatregelen (bijv. organisatorisch, beheer en onderhoud, sensibilisering ...).

↓ De planningslaag van tienerweefsel in relatie tot andere planningslagen.

↓ Tienerweefsel als een coherent netwerk

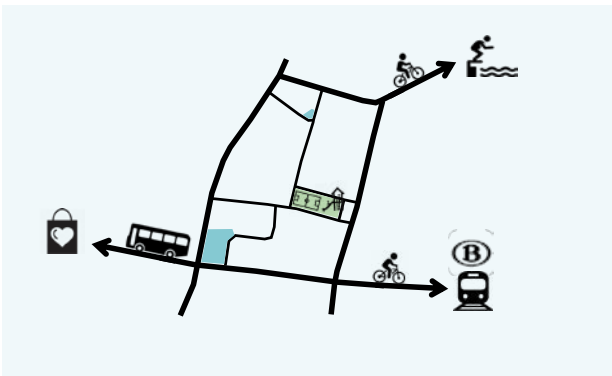
Verschillen tussen 'tinerweefsel' en 'kindweefsel'

Het idee van een 'speelweefsel' als netwerk van formele en informele speelruimte en hun onderlinge verbindingen, is reeds goed gekend en verspreid. Tegenwoordig spreken we eerder over een 'kindweefsel' dan over een 'speelweefsel', omdat het om méér gaat dan spelen.

↓ Kindweefsel:

↓ Tinerweefsel:

De **achterliggende ideeën** voor een kind- en tinerweefsel zijn ook **dezelfde** (nl. het netwerkidee, gelaagdheid, methodologie, schaal).

Toch zijn er belangrijke **verschillen** tussen een kind- en tinerweefsel:

- De actieradius van tieners is groter. Als de mogelijkheid er is, gaan ze buiten de grenzen van hun wijk. Om een tinerweefsel in kaart te brengen moet je dus op een hogere (vaak zelfs regionale) schaal werken.
- Tieners zijn meer gericht op bovenlokale ruimtes. Met alleen de inrichting van straat- en buurtpleintjes kom je er niet. De meeste tieners hebben interesse in grote, aantrekkelijke plekken waar veel leeftijdsgenoten en andere mensen komen. Kleinere ruimtes zijn meer aanvullend en spelen een rol binnen het grotere geheel.
- Het belang van openbaar vervoer is groter. Binnen een kindweefsel zijn tram- en bustrajecten soms onoverkomelijke barrières. Voor tieners zijn bus en tram net verbindend. Kwalitatief openbaar vervoer zorgt voor een veel grotere autonome mobiliteit.

Eigenlijk zijn kind- en tinerweefsel twee aparte lagen die afzonderlijk in kaart moeten worden gebracht. Je kan ze daarna wel op elkaar leggen en nagaan waar er overeenkomsten of conflicten zijn.

Van 'bestaand tinerweefsel' naar 'gewenst tinerweefsel'

Er is altijd al een zekere mate van tinerweefsel aanwezig in een gebied. Alleen kan blijken dat dit **bestaande tinerweefsel** heel beperkt is en dat het weefsel niet goed samenhangt. Het inventariseren van het bestaande tinerweefsel vormt wel een startpunt om op verder te bouwen.

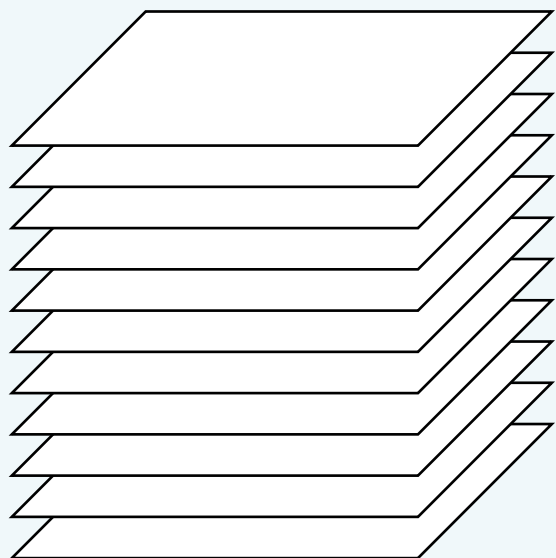
Eens het bestaande tinerweefsel in kaart gebracht, kan je de plekken, verbindingen én hun samenhang evalueren. Daarna kan je, samen met alle actoren (verschillende diensten, beleidsverantwoordelijken, én ook de tieners zelf), nagaan hoe dit tinerweefsel versterkt en verder uitgebouwd kan worden. Op die manier kan je een **gewenst tinerweefsel** uittekenen, dat stapsgewijs vorm kan krijgen en tot uitvoering kan komen.

2. TYPISCHE PLANNINGSLAGEN BINNEN HET TIENERWEEFSEL

Naast het idee van een 'netwerk' is 'gelaagdheid' een belangrijk idee binnen het tienerweefsel-concept. We beschouwen het tienerweefsel als een eigen planningslaag, met een eigen logica, die bij planning en ontwerp ingeschoven kan worden tussen andere lagen. Maar op zijn beurt is het tienerweefsel weer samengesteld uit deellagen.

De tienerweefsell laag is dus een **erg complexe planningslaag, geënt op diverse planningslagen**. De praktijkervaring leert dat bepaalde types voorzieningen (te structureren via planningslagen) zeer relevant zijn voor het tienerweefsel.

We sommen deze typische planningslagen hieronder op en werken ze **verder in deze publicatie** uit als 'bouwstenen' in het tienerweefsel (zie Deel 4: Bouwstenen voor een tienerweefsel, p. 42.).

Meest voorkomende planningslagen in een tienerweefsel:

- Secundaire scholen
- Sport, recreatie en jeugdwerk
- Groen (vooral wijkparken)
- Water
- Pleinen (vooral wijkpleinen en stedelijke pleinen)
- Socio-culturele voorzieningen en hun omgeving (bijv. bibliotheek, muziekschool, buurthuis,...)
- Winkels, supermarkten, snackbars, food shops en horeca
- Digital maps: selfie-plekken, populaire Instagram-plekken, free WIFI-hotspots, Pokémon-arena's ...
- Fietsroutes, in het bijzonder de bovenlokale fietsnetwerken: bijv. fiets-o-strades, jaagpaden, belangrijke verbindingen tussen woonkernen ...
- Wandelnetwerken en trage wegen
- Openbaar, collectief en gedeeld vervoer: stations, haltes, lijnen ...

Daarnaast kan elke wijk, gemeente of regio, nog bijkomende, eigen planningselementen hebben: bijv. een fortengordel, vesten, mergelgrotten, strand en duinen, maar ook metro-ingangen, ruimtes onder viaducten ... Een tienerweefsel is immers altijd uniek voor de specifieke ruimtelijke context.

3. TIENERWEEFSELPLANNING ALS METHODE: STAPPEN NAAR EEN GEWENST TIENERWEEFSEL

Behalve als planningsconcept beschouwen we tienerweefsel ook als een actiegerichte methodiek, die de stappen aangeeft om tot een coherent weefsel te komen dat goed kan functioneren voor tieners.

STAP 1 – INVENTARISEREN

In kaart brengen van het bestaande tienerweefsel met participatie van tieners

De eerste uitdaging is om, op basis van observaties, inspraak en participatie, na te gaan welke voorzieningen betekenis hebben voor tieners. Die relevante elementen inventariseer je en breng je in kaart als het 'bestaande tienerweefsel'.

Zo'n bestaand tienerweefsel omvat plekken en voorzieningen enerzijds, en routes en verbindingen anderzijds.

— PLEKKEN EN VOORZIENINGEN:

Wat zijn de plekken waar veel tieners komen?
Waar liggen de formele jeugdvoorzieningen en waar komen tieners vaak informeel samen?
Welke plekken functioneren nu al goed voor tieners? Welke niet?
Welke locaties hebben veel potentie om tienergericht uit te bouwen?

— ROUTES EN VERBINDINGEN:

Wat zijn belangrijke school- en vrijetijd routes voor tieners?

Hoe zit het met de bereikbaarheid van de formele en informele jeugdvoorzieningen?

Waar zitten gevaarlijke punten en barrières?

Waar zit er potentie om verbindingen te realiseren die interessant zouden kunnen zijn voor tieners?

Uiteraard zijn tieners zelf het best geplaatst om antwoord te geven op bovenstaande vragen. Dit kan door bijv. inspraaktechnieken in te zetten uit onze publicatie **Tienspraak: Tieners betrekken bij het gemeentelijk beleid** of **Over reuzenkaarten en wegvragertjes**. Ook door observaties op het terrein of het bevragen van jeugdwerkers kan je veel te weten komen.

STAP 2 – VERBINDEN

Plekken en voorzieningen verbinden vanuit duurzame mobiliteitsnetwerken

De aantrekkelijke plekken in het tienerweefsel moeten goed verbonden worden zodat ze als een samenhangend weefsel functioneren. Daarbij staat de autonome mobiliteit van tieners centraal. Dit betekent o.m. inzetten op duurzame mobiliteit, vanuit het STOP-principe (eerst Stappers, dan Trappers, dan Openbaar vervoer en dan pas Personenvervoer).

Vanuit dit principe moet men duurzame mobiliteitsnetwerken uitbouwen op maat van tieners:

- Wandelnetwerken en trage wegen
- Fietsnetwerken en een integraal fietsbeleid
- Netwerken voor openbaar en gedeeld vervoer: trein, bus, taxi en andere vormen van gedeeld vervoer

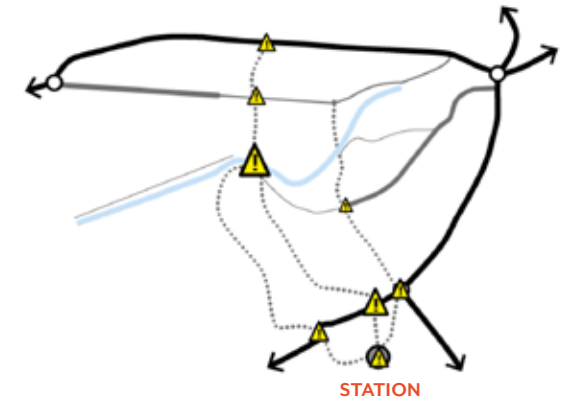
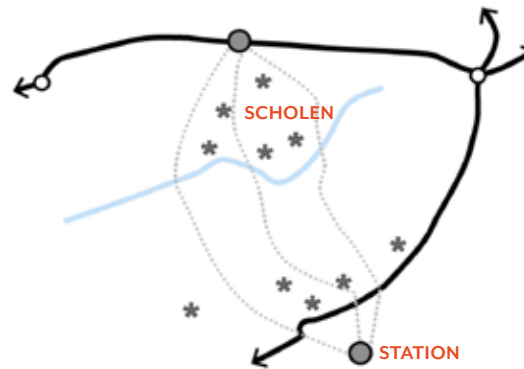
Het uitbouwen van deze duurzame mobiliteitsnetwerken komt iedereen ten goede. Toch kan het voor het tienerweefsel belangrijk zijn om strategisch te focussen op een aantal verbindingen of *missing links*, omdat ze voor tieners zo belangrijk zijn.

Daarbij moet je eigenlijk ook **het actuele gebruik** en de beleving van de routes in rekening brengen. Om allerlei redenen nemen tieners niet noodzakelijk de meest logische, kortste of meest verkeersveilige weg. Dit kan te maken hebben met gebruikspatronen, sociale overwegingen, de aantrekkelijkheid van routes ...

Bij de uitbouw van duurzame netwerken **kunnen** er dus meerdere routes aangewezen zijn, elk met eigen ontwerpaccnten: bijv. de kortste (functionele) routes, maar ook de attractiefste (recreatieve) routes.

Studie Schoolassen in Dendermonde: →

Op basis van de gebruiksroutes, bestemmingen en belevingsonderzoek bij tieners zijn drie schoolroutes geïdentificeerd tussen het (in het zuiden gelegen) station en de secundaire schoolgebouwen (blauw). Zij kunnen elk eigen accenten krijgen om tienergericht uit te bouwen. (Kind & Samenleving en Talboom i.o.v. Stad Dendermonde)

ROUTE 1
De Forten
(doorheen groene ruimte)

ROUTE 2
Functionele scholenas

ROUTE 3
Brusselsestraat
(winkelstraat)

KWALITEITEN:

'veiligste route'
'rustig', 'chill'
'groen'

'lijkt kortste weg'
'gewoon de stroom volgen'
'je komt veel vrienden tegen'
'relatief veilig'

'meeste ambiance'
'veel te beleven'
'veel winkels'
'leukste' en 'beste'

MINPUNTEN:

'lijkt langer'
'wat eentonig'
'slechte staat van pad'
'beetje eng' (water)

'druk'
'beetje saai'

'druk', tot zelfs 'gevaarlijk'

STAP 3 – VERKNOPEN TOT 'HOTSPOTS'

Knooppunten en attractiepolen uitbouwen tot 'hotspots' in het tienerweefsel

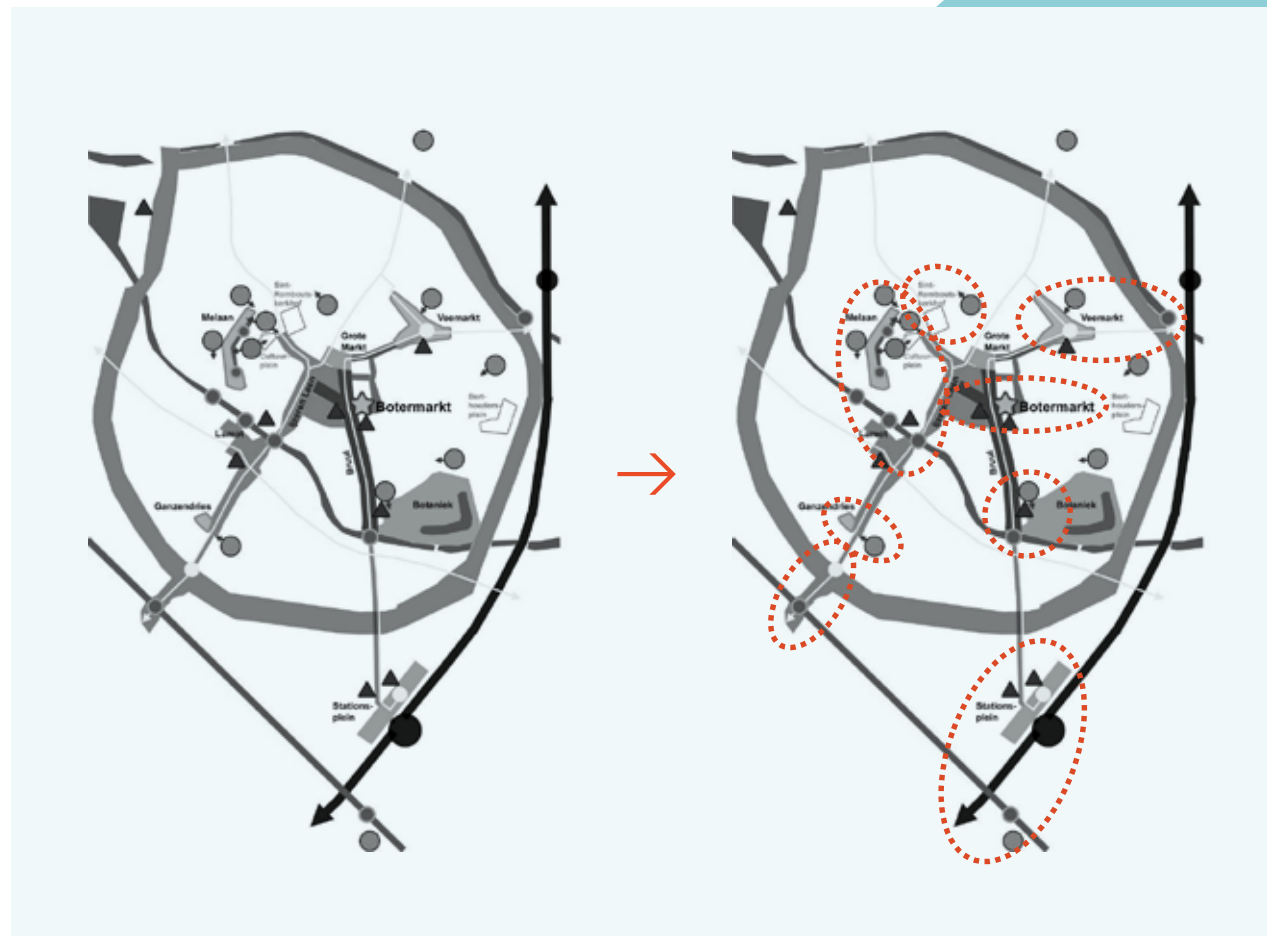
Strategisch gezien is het aangewezen om vooral in te zetten op de 'knooppunten' in het tienerweefsel. Dat zijn die plekken waar meerdere voorzieningen en specifieke potenties voor tieners samen aanwezig zijn en in elkaars onmiddellijke buurt liggen (bijv. het schoolplein met een bushalte die gelegen is aan een snackbar, een mooie zitplek aanliggend aan een belangrijke fietsverbinding ...).

Het komt erop aan die belangrijke plekken samen met tieners op te sporen en in samenspraak met hen uit te bouwen tot 'hotspots'. Die cruciale knooppuntenplekken komen bovendien voor wanneer men alle bovenvermelde planningslagen samenvoegt tot een synthesekaart. De zones waar veel voorzieningen clusteren tot ware attractiepolen, kunnen nader onderzocht worden.

Op die geïdentificeerde knooppunten en attractiepolen is het een belangrijke opgave om de verschillende lagen zo goed mogelijk met elkaar te verbinden en te 'verknopen'. Verknopen is een wat abstract begrip waarmee wordt bedoeld dat voorzieningen van verschillende planningslagen zo goed mogelijk op elkaar worden afgestemd en dat je functionele of visuele relaties legt:

Bij voorkeur kan je vlot van het groen naar de waterkant, van de bushalte naar de snackbar, van de school naar het stedelijk plein, van de supermarkt naar het tienerpleintje ...

Interessant is ook als de plekken visueel verbonden zijn en je dus vanaf de ene voorziening alle andere voorzieningen ziet (of kunt vermoeden dat ze er zijn).

↑ **Op basis van de tienerweefselkaart 'knooppunten' identificeren en daar verder op inzetten.**

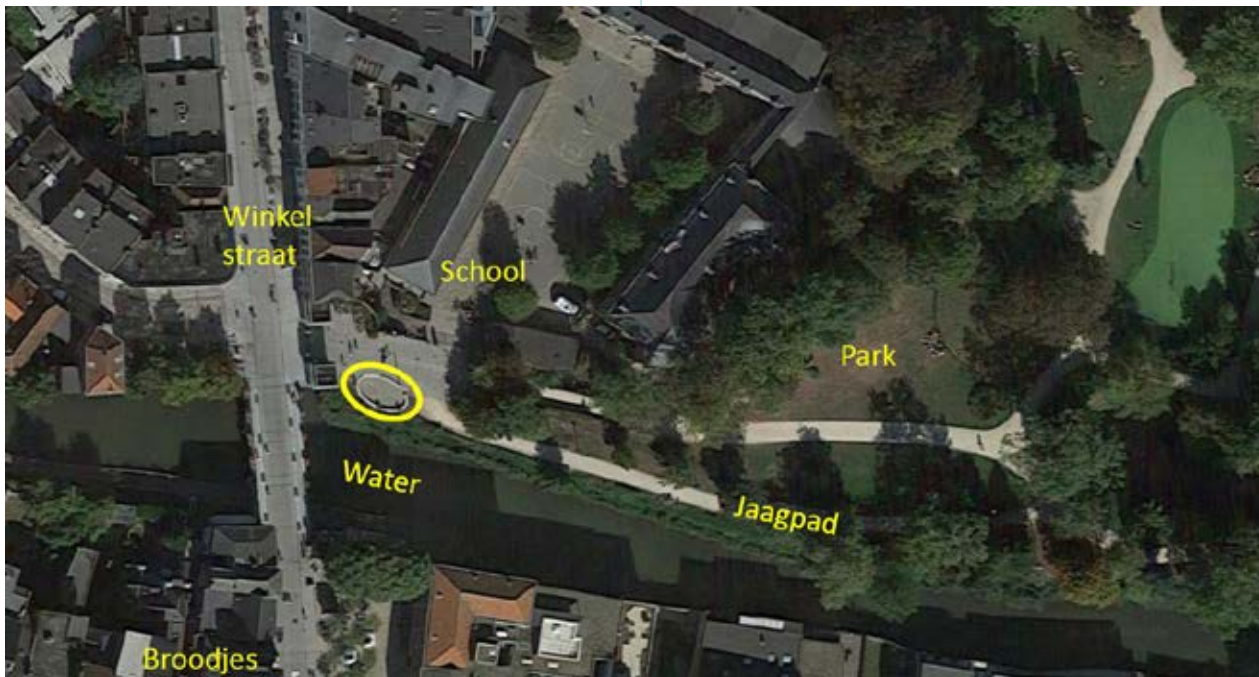
Door verknoping kunnen ware 'hotspots' uitgebouwd worden in het tienerweefsel. Als die bovendien goed bereikbaar zijn, ontstaan er interessante publieke ruimte-netwerken voor tieners.

4. TIENERWEEFSEL EN SCHAALNIVEAUS

Rekening houden met schaalniveaus is essentieel voor tienergerichte planning en ontwerp. Het is belangrijk om te weten en te bepalen hoe ver het bereik reikt van de voorziening en hoeveel tieners je er wil aantrekken. Werken met schaalniveaus is om vier redenen belangrijk:

- **Tieners denken en bewegen ruimer dan enkel in hun buurt en wijk.**
Tieners zoeken graag centrale plekken op en zijn bereid om zich ver te verplaatsen naar aantrekkelijke bovenlokale voorzieningen, zoals een skatebowl, cinema, (openlucht)zwemplek of shoppinggebied. Sommige tieners zijn zo op stedelijke plekken gericht (dus plekken die op een hoog schaalniveau functioneren), dat hun eigen woonbuurt hen niet veel meer zegt. Publieke ruimte voor tieners moet je dus vanuit verschillende schaalniveaus beschouwen, en niet enkel op het niveau van de buurt of wijk.
- **Voor elke voorziening en verbinding moet je het schaalniveau bepalen.**
Publieke ruimte-netwerken zijn er op verschillende schaalniveaus: op bouwblokniveau, buurtniveau, wijkniveau, regionaal(stedelijk) niveau ... Om de ware betekenis van een plek of verbinding te begrijpen, is het belangrijk na te gaan op welk schaalniveau de plek of verbinding functioneert (of potentieel zou kunnen functioneren). Het bestaande en gewenste schaalniveau van een voorziening of knooppunt hangt samen met de plaats in het netwerk. Is het een terrein of netwerk dat enkel voor de lokale buurtteners een rol kan spelen, of zit er meer in? Of is het aangewezen om de plek of het fietspad eerder wat *low profile* te houden, omdat er niet veel ruimte is en het in de buurt wat delicaat ligt?

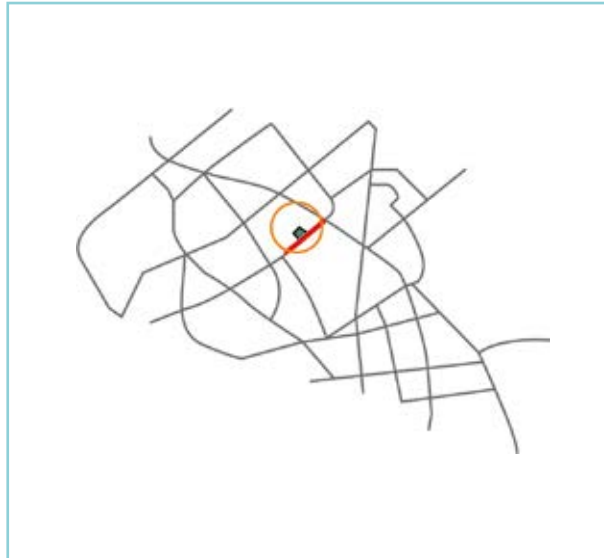
↑ **Voorbeeld van 'verknopen' van planningslagen in binnenstad Mechelen:**
Deze ovale zitplek verknoot de school met het water, met de winkelstraat (met eetgelegenheid), met het park en het jaagpad.

— **Interessant zijn die knooppunten waar een lokaal netwerk** (bijv. een centrale fietsverbinding in een wijk) **wordt verknoopt met een gemeentelijk of regionaal netwerk** (bijv. op een plein dat haltes heeft met meerdere busverbindingen). Dit soort plekken heeft grote potentie om tienergericht uit te bouwen, zeker wanneer er hiervoor voldoende ruimte is.

— **Respecteer het maximale schaalniveau van een terrein of voorziening:**

Om problemen te vermijden, moet je het maximale schaalniveau van een terrein nauwkeurig bepalen om te zien hoe ver je kan gaan met de tienergerichte uitbouw.

Een klein pleintje van straatniveau, ergens achterin een verkaveling en aan de achterkanten van huizen is iets helemaal anders dan het grote centrale park of sportcentrum dat op gemeentelijk niveau functioneert. Bij het eerste is het niet verstandig om dit volop expliciet tienergericht uit te bouwen (bijv. met een tienerhonk, skateramp of een voetbalkooi), omdat dit al snel tot conflicten met de burens zou kunnen leiden. Bij dit laatste zou het een gemiste kans zijn wanneer je dit niet volop op tieners zou afstemmen.

↑ **Terrein op bouwblokniveau**

↑ **Terrein op buurniveau**

↑ **Terrein op wijkniveau**

↑ **Terrein op gemeentelijk/regionaal niveau**

VUISTREGEL:

Bouw het terrein of de voorziening niet uit boven het maximale schaalniveau.

Het '**maximale schaalniveau**' is het schaalniveau dat het terrein maximaal aan kan, rekening houdend met de ruimtelijke en sociale draagkracht. Hier gaat het om de vraag: van hoe ver zouden de tieners mogen komen opdat het terrein nog goed kan functioneren, rekening houdend met de sociaal-ruimtelijke context? Best enkel van de omliggende straten (straatniveau), of mogen ze massaal van ver komen (bovengemeentelijk niveau)?

De maximale draagkracht wordt bepaald door een geheel van factoren. Spelen onder meer mee:

- De grootte van het terrein
- De inplanting van het terrein t.a.v. de woningen (Ligt het terrein aan de voor- of de achterkant van woningen? Kan er gebufferd worden?)
- De mogelijkheid tot sociale controle en mate van passage.

De bepaling van het schaalniveau is in het bijzonder van belang voor de inplanting van voetbal- en sportinfrastructuur en formele jongerenontmoetingsplekken.

Een voetbalkooi met kunstgras zal gegarandeerd veel tieners aantrekken, ook van verder uit de wijk of de gemeente. Het terrein waarop je zo'n voetbalkooi inplant, moet dus minimum op wijkniveau kunnen functioneren.

Voorzie hier dus voldoende bufferruimte rond het veldje en plan kunstgrasvelden nauwgezet in volgens de plannings- en inrichtingsprincipes. Schenk ook veel aandacht aan de randen (transparant, voldoende stevig, geluidsarm ...). Een lage omheining en kleinere goaltjes zullen het spel minder heftig maken.

Probeer in een grotere gemeente of stadsdeel meerdere veldjes te voorzien: als één enkel terrein te veel tieners en jongeren aantrekt, is de kans groot dat het recht van de sterkste zal gelden.

Uitvoerige info hierover per sportvoorziening vind je in de publicatie **Sport en ruimte in beweging: Sport, buurtsport en bewegen inplannen in de publieke ruimte** (Politeia).

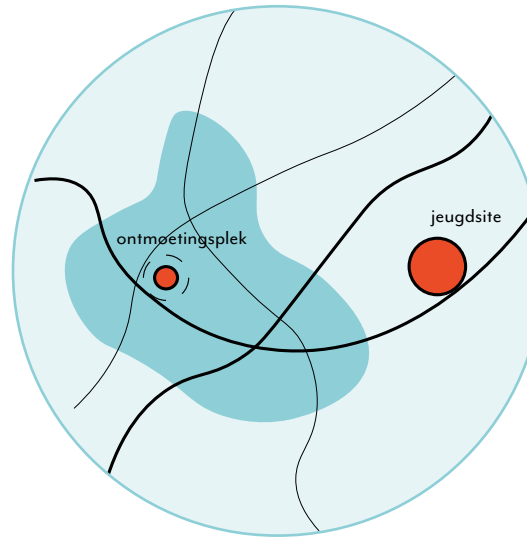

Bouwen aan tienervriendelijke mobiliteit

Voor tieners is mobiliteit een ontzettend belangrijk thema. Autonome mobiliteit geeft hen vrijheid, zowel ruimtelijk als mentaal (weg van de thuisomgeving). Mobiliteit is voor tieners ook méér dan zich te verplaatsen van A naar B. Onderweg zijn is ontdekken, beleveningen opdoen en anderen ontmoeten. Het is een belangrijke en gewaardeerde tijdsbesteding van tieners.

Vanuit deze visie formuleren we zeven principes voor tienervriendelijke mobiliteit.

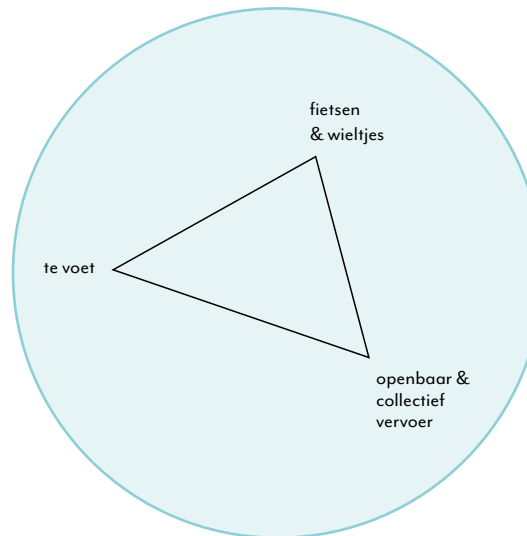
1. LOKALISEER TIENERVOORZIENINGEN OP EEN GOEDE EN VEILIG BEREIKBARE PLAATS

Duurzame en tienergerichte mobiliteit begint met een goede locatiekeuze voor tienervoorzieningen. Kleinschalige infrastructuur voor tieners wordt bij voorkeur ingeplant in het woonweefsel, op een goed bereikbare plaats, met voldoende ruimte voor buffering.

Een uitzondering vormen de echte jeugdsites, waar er veel muziek, fuiven en andere lawaaierige activiteiten (bijv. skate) te verwachten zijn, en die best enige afstand van bewoning hebben. Maar ook die jeugdsites moeten zo dicht mogelijk aansluiten op het woonweefsel en veilig en vlot bereikbaar zijn.

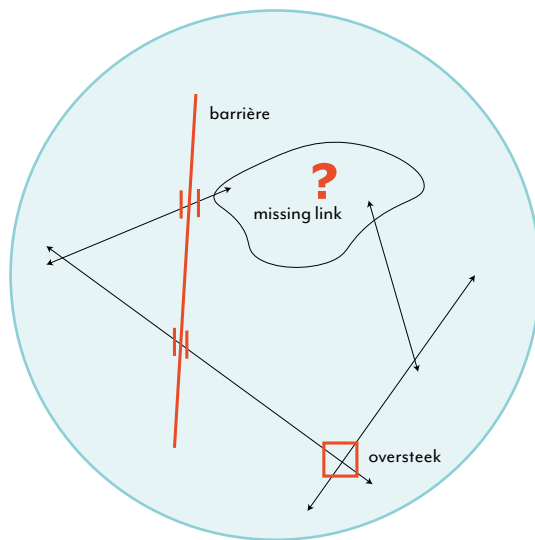
2. KIES CONSEQUENT VOOR AUTONOME VERVOERSMODI (STOP)

Tieners zijn bij uitstek aangewezen op duurzame verplaatsingswijzen: te voet, met de fiets (met allerlei varianten) of het openbaar vervoer. Zij zijn dus zeker gebaat bij een consequente toepassing van het STOP-principe.

Omdat auto's meestal meer ruimte innemen dan stappers en trappers en omdat men in het verleden vaak overdreven veel ruimte aan personenwagens heeft toebedeeld, komt er door toepassing van het STOP-principe vaak extra plaats vrij. Die ruimte die ter beschikking komt kan men inrichten als verblijfs- en ontmoetingsruimte waar ook tieners gebruik van kunnen maken. (Zie ook Deel 3: Tienervriendelijk ontwerpen: Principe 1, p. 35).

3. WERKEN AAN BARRIÈRES EN OVERSTEKEN

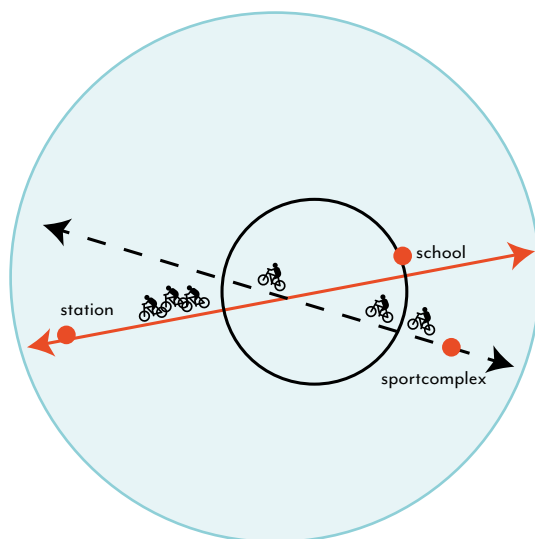

De autonome mobiliteit van tieners wordt beperkt door barrières: drukke en onveilige steenwegen, gevaarlijke kruispunten, onoversteekbare spoor- en waterwegen ...

Daarom zijn veilige verbindingen en goede oversteekplaatsen van primordiaal belang. De knelpunten moet je samen met tieners in kaart brengen, evalueren en aanpakken waar nodig. Er moet een oplossing komen voor de missing links. Dit soort van ingrepen komt alle zachte weggebruikers ten goede.

4. KWALITATIEVE EN RUIM BEMETEN VOETGANGERS- EN FIETSVORZIENINGEN

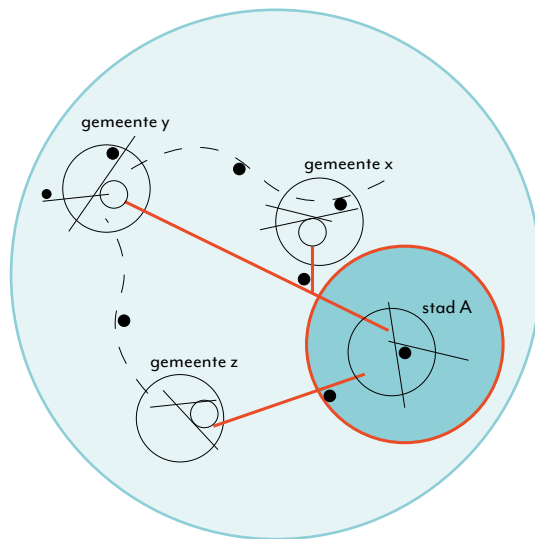
Het voetgangers- en fietsnetwerk is de belangrijkste onderlaag voor tienvriendelijke mobiliteit. Het is noodzakelijk om een beeld te hebben van de belangrijkste assen en netwerken waarlangs tieners zich bewegen (schoolassen, routes naar belangrijke jeugdwerkinfrastructuur, routes naar het station en naar buurgemeentes ...). Die gebruiksroutes moeten in de eerste plaats veilig en comfortabel zijn.

Maar daarnaast moet de fiets- en voetgangersinfrastructuur ook voldoende ruim bemeten zijn om bijvoorbeeld een groep fietsende tieners naar school te kunnen laten gaan. Samen met leeftijdsgenoten en vrienden de verplaatsing maken, is immers een strategie om met (on)veiligheid om te gaan. Meestal

is het samen-op-weg-zijn ook een motivatie om voor duurzame verplaatsingen te blijven kiezen.

Dit collectieve aspect, dat méér speelt dan bij volwassenen, stelt dus eisen aan de infrastructuur: voet- en fietspaden moeten voldoende breed zijn.

5. EEN SLUITEND COLLECTIEF VERVOERSNET MET TIENERVRIENDELIJKE STATIONS, HALTES EN MOBIPUNTEN

Bij grotere afstanden zijn tieners aangewezen op het openbaar vervoer of op het zich laten voeren met de auto.

Tieners kiezen graag voor openbaar of collectief vervoer, maar dan moet dit kwaliteitsvol zijn.

Dit betekent:

- Voldoende aanbod naar buurgemeenten, stadscentra en grote voorzieningen die veel tieners aantrekken (denk aan een schaatsbaan, bowlingbaan of shoppingcenter).
- De lijnen naar die voorzieningen zijn logisch gepland (zonder al te veel omwegen).
- De capaciteit en frequentie zijn voldoende hoog.

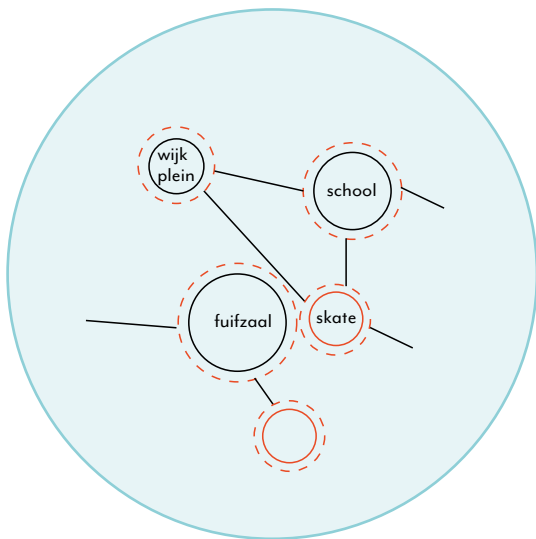
In dat geval kan openbaar en collectief vervoer succes hebben. Anders is er alleen frustratie.

De stationsomgeving is voor tieners een belangrijke ruimte. Het is de toegangspoort naar andere stedelijke centra. De omgeving van het station moet dus tienerfriendly worden ontworpen.

Voor tieners zijn ook haltes van het openbaar vervoer, en in de toekomst ook mobipunten, belangrijke ankerplaatsen. Tieners komen er samen, spreken er af, eten iets samen, blijven er rondhangen. Deze strategische ruimten zijn de ideale ruimten om tienergericht uit te werken, bijv. met uitgebreide zitmogelijkheden, wifi, kwaliteitsvolle fietsstallingen ...

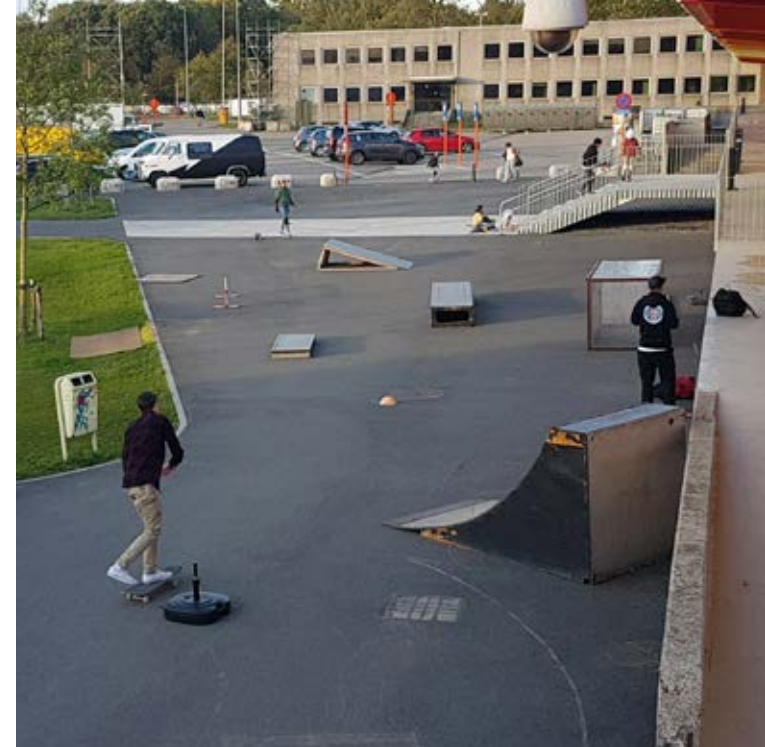

6. FOCUS OP VEILIGE OMGEVINGEN VAN SCHOLEN EN JEUGDVOORZIENINGEN

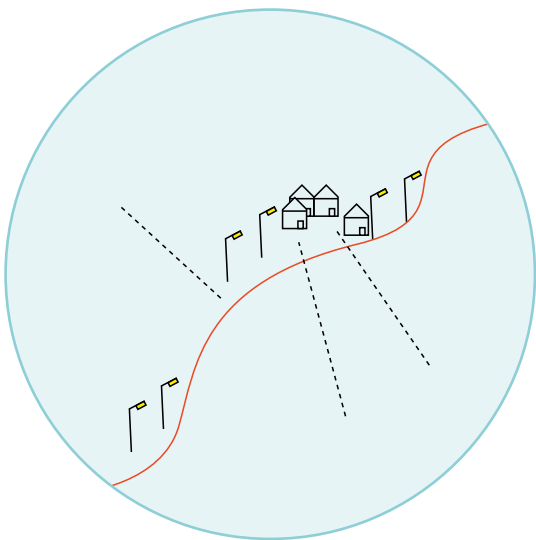

Voorzieningen waar tieners de eerste en belangrijkste gebruiker zijn, verdienen speciale aandacht: ze moeten veilig en goed bereikbaar zijn.

Voorbeelden van zulke jeugd(werk)voorzieningen zijn schoolomgevingen, jeugdsites en jeugdlokalen, stationsomgevingen, sportsites, speelpleinwerk ... De omgeving van die jeugdvoorzieningen wordt vaak gebruikt als wacht- of hangruimte. Indien mogelijk moet er dus ook verblijfsruimte gecreëerd worden rond deze voorzieningen.

7. SOCIALE CONTROLE LANGSHEEN FIETS- EN WANDELPARCOURS

Tieners trekken meestal graag alleen op pad. Maar zij zijn gevoelig voor onaantrekkelijke of onveilig aanvoelende paden en plekken, bijvoorbeeld:

- Ruimtes die sterk geclaimd worden door bepaalde groepen.
- Donkere passages langs belangrijke tienertrajecten
- Trajecten doorheen industrieterreinen, langs achterkanten en doorheen 'niemandsland', met beperkte sociale controle.

Ook de belevingsaspecten van tienerroutes moet je dus samen met tieners in kaart brengen (bijv. via emoticons, zie de publicatie '**Tienspraak: Tieners betrekken bij het gemeentelijk beleid**').

Indien er probleemtrajecten opduiken, kan men samen met tieners naar oplossingen zoeken. Dit is echter meestal geen eenvoudige zaak. Oplossingen situeren zich zowel op het niveau van planning (bijv. ontwikkeling van alternatieve trajecten), inrichting, beheer als (politieel) toezicht. In elk geval moet er bij de uitbouw van fiets- en wandeltrajecten ook actief met deze thema's rekening gehouden worden (bijv. vermijden van achterkanten en van stukken rommelig 'niemandsland').

3

DEEL 3 /

Tienervriendelijk ontwerpen

Tien principes voor tienervriendelijke inrichting

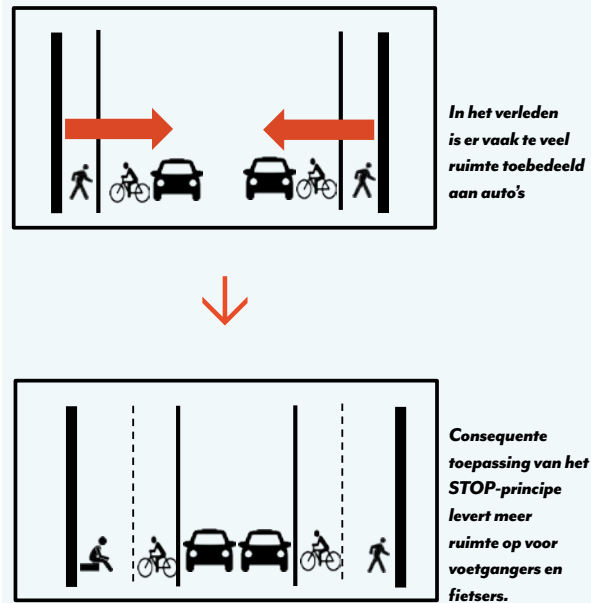
In het vorige deel van deze publicatie gaven we principes en concepten mee voor tienervriendelijke planning en uitbouw van het tienerweefsel. Daarbij ging er veel aandacht naar het selecteren van prioritaire plekken en het uitbouwen van netwerken op gemeentelijk en regionaal niveau.

In dit deel gaan we meer in detail in op de inrichting van geselecteerde plekken. We formuleren tien algemene principes om plekken tienervriendelijk te ontwerpen.

1. CREËER ZO VEEL MOGELIJK VERBLIJFSRUIMTE, VANUIT HET STOP-PRINCIPE

Tieners moeten zich zelfstandig en autonoom kunnen verplaatsen. Erkenning en een consequente toepassing van het STOP-principe vormt de basis voor tienervriendelijke inrichting (zie ook Deel 2, p. 29, onderdeel Bouwen aan tienervriendelijke mobiliteit). Voetgangers- en fietsvoorzieningen zijn maatgevend, niet de auto's. De rijloper voor de auto's kan vaak versmallen. De ruimte die daardoor ter beschikking komt, kan men inrichten als verblijfsruimte en/of ruimte voor fietsers.

In een aantal gevallen zijn die mobiliteitsingrepen noodzakelijk om tot een goed ontwerp voor tieners te kunnen komen.

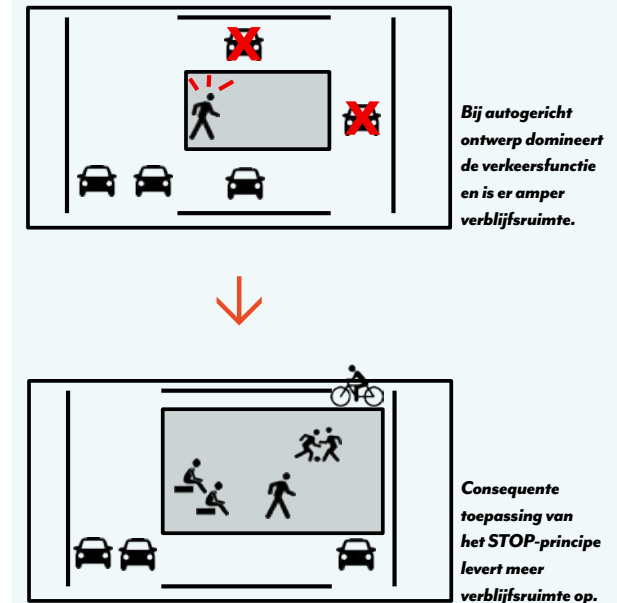

Om wegsegmenten autovrij/autoluw te maken of om enkelrichting in te stellen (wat meer ruimte kan geven aan fietsers en voetgangers), zijn er echter wel vaak ingrepen nodig op een hoger schaalniveau.

Dit impliceert bijvoorbeeld:

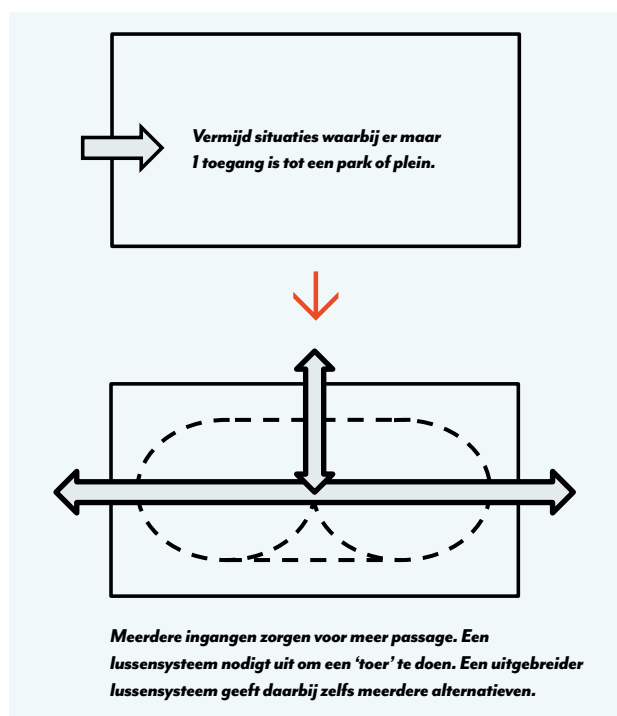
- Opmaak van een circulatieplan voor de wijk
- Doorvoeren van een doorgedreven parkeerbeleid (bijv. minder parkeren op straat en eerder op buurtparkings, nadruk op fietsparkeren eerder dan autoparkeren)

Inrichting en planning zijn dus niet van elkaar te scheiden. Om het STOP-principe concreet te maken op inrichtingsniveau, moet er ook STOP-denken zijn op het planningsniveau (zie Deel 1 en Deel 2).

2. CREËER MEERDERE INGANGEN, CIRCUITS EN LUSSEN OP GROTERE PLEINEN

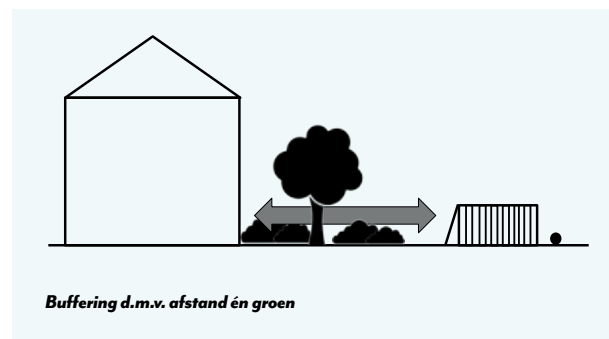
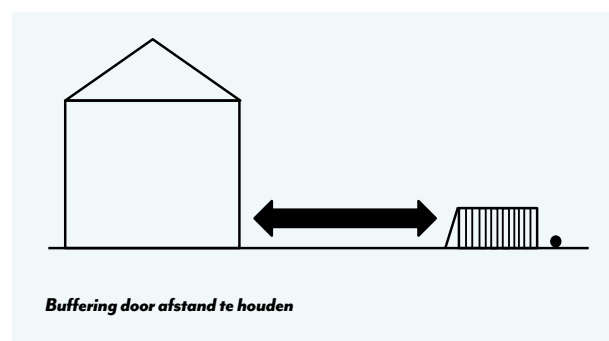
Tieners zijn vaak in beweging en circuleren van de ene naar de andere plek. Op een groot plein of in een groot park is het daarom interessant om een lussenstructuur te creëren zodat tieners (maar ook ouderen of jonge gezinnen) 'een toer kunnen doen'. Voor de sociale veiligheid is het ook aangewezen om meerdere ingangen en doorsteken te voorzien waar dit mogelijk is. Zo is er niet alleen meer passage, het geeft ook een minder opgesloten gevoel en groepen hebben minder kans om een ruimte te claimen.

3. BUFFER WAAR NODIG

'Bufferen' betekent in essentie 'afstand houden' en 'schermen' creëren, zodat gebruikers en bewoners elkaar niet storen.

Voorzie meer buffering en afstand naarmate de schaal van de infrastructuur groter wordt. Voorzie in elk geval forse buffering als je veel tieners en jongeren verwacht op de plek (bijv. nabij een voetbalkooi, tienerhok met afdak, skateramp ...). Als buffering niet mogelijk is door een gebrek aan ruimte, houd je de plek beter *low profile*.

Als er voldoende ruimte is, kan je bij voorkeur gebruik maken van natuurlijke buffers (struiken, een bloemenperk, bomen ...).

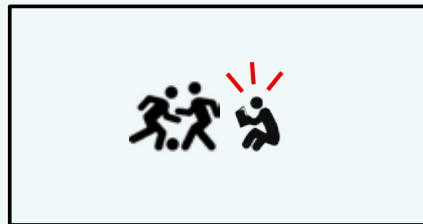
Als er onvoldoende bufferruimte is, moet je je toevlucht zoeken tot sterkere fysieke barrières zoals muren of hekken. Maar die hebben doorgaans meer nadelen dan natuurlijke buffers: ze geven een opgesloten gevoel en absorberen moeilijker lawaai of trillingen van ballen die tegen het hek of de muur botsen. Dit zijn zeker geen wonderoplossingen.

Ook kleinere infrastructuren die door tieners gebruikt gaan worden, zoals een bank, een zitmuurtje of een straatlantaarn plaats je niet te dicht bij de aanpalende woningen.

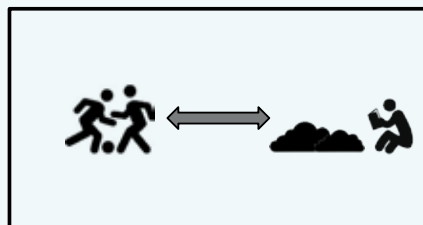
Voor meer info over buffering verwijzen we naar de [publicatie Sport en ruimte in beweging, p. 107.](#)

4. HAAL MOGELIJK CONFLICTERENDE ACTIVITEITEN EN GROEPEN WAT UIT ELKAAR EN ZORG VOOR MEERDERE ONTMOETINGSPLEKKEN

Indien de ruimte het toelaat, is het aangewezen om meerdere zitplekken en zones te voorzien en ze misschien zelfs wat uit elkaar te leggen. Zo is er ruimte voor meerdere gebruikersgroepen en voorkom je dat een gehele ruimte door één groep gedomineerd wordt. Ga na wat mogelijk conflicterende activiteiten (bijv. actief vs. rustig) of gebruiksgroepen zijn (bijv. jong vs. oud, meisjes vs. jongens, verschillende subculturen). Geef de verschillende activiteiten of groepen eigen ruimtes als je inschat dat dit nodig is. Haal ze wat uit elkaar als het conflictpotentieel groot is.

Potentieel conflicterende activiteiten te dicht bij elkaar

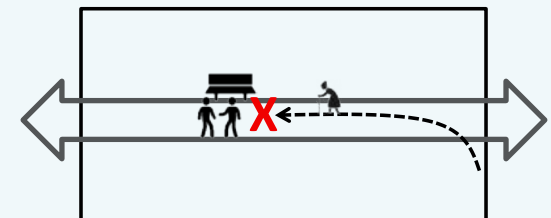

Subtiel uit elkaar halen van potentieel conflicterende activiteiten. Gebruikers blijven wel zicht houden op elkaar.

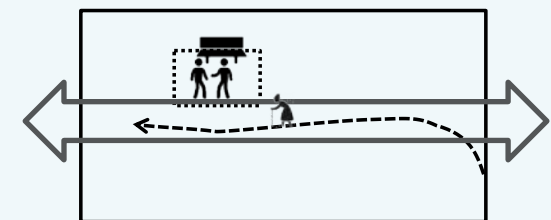
Doe dit echter zo subtiel mogelijk: suggereer afzonderlijke plekken eerder dan ze echt toe te wijzen, laat ze eerder overlappen dan ze helemaal uit elkaar te halen. De bedoeling is dan dat verschillende gebruikersgroepen elkaar wel kunnen blijven zien, zonder dat ze elkaar hoeven te storen.

5. DENK GOED NA OVER LOOPLIJNEN EN CIRCUITS

Vanuit observaties en inspraak kan je een zicht krijgen op de belangrijkste verplaatsingspatronen op een plein of in een park. Als je belangrijke doorgangsroutes ziet of in de toekomst verwacht, dan is het doorgaans géén goed idee om verblijfsruimtes voor tieners precies op die looplijnen te leggen. Door hier goed op te letten kan je potentiële conflicten voorkomen. Het kan wel interessant zijn om ontmoetingsplekken voor tieners vlak nabij die doorgangsroutes te leggen, maar buiten de eigenlijke doorgangsroutes. Voorzie de verblijfszones (of de verbindingspaden) op die plek dan wel ruim genoeg, zodat een kleine ‘samenscholing’ geen probleem hoeft te zijn.

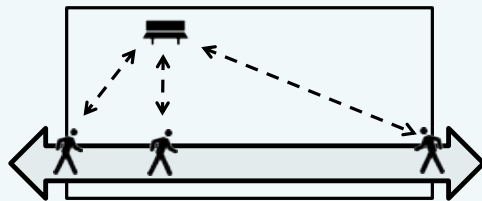
Tienerplek in drukke looplijn leidt tot conflicten

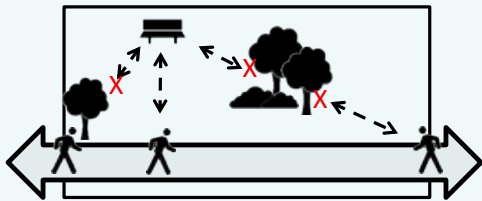
Tienerplek naast drukke looplijn en met wegverbreiding geeft minder kans op conflicten

6. DENK GOED NA OVER ZICHTLIJNEN

Ontmoetingsplekken werken beter naarmate tieners van ver kunnen zien of er bekend volk aanwezig is of niet. Ook voor het sociaal functioneren kan goed doorzicht een verschil maken. Aan de andere kant zoeken tieners ook wel eens rustigere plekjes op waar ze ongezien hun eigen gang kunnen en mogen gaan. Ontmoetingsplaatsen waar je van overal bekeken wordt, voelen meestal niet prettig aan. Er zijn ook plekken te bedenken waar je 'ziet maar niet gezien wordt'. Al deze types zones zijn belangrijk voor tieners. De context moet uitwijzen of verborgen plekjes aangewezen zijn of niet. Een ontwerp oefening met 'zichtlijnen' helpt in elk geval om over deze thematiek na te denken.

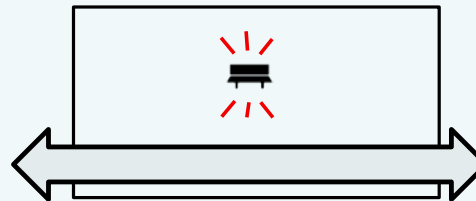
Volledig open ruimte geeft optimale zichtlijnen.

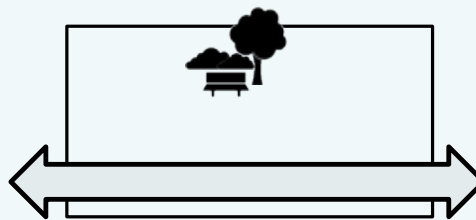
Meer beschutte plek met meer selectieve zichtlijnen.

7. ZORG VOOR RUGDEKKING

Banken en ontmoetingsplekken in het midden van een vlakte bieden voor de meeste tieners (en ook andere gebruikers) onvoldoende houvast. Wie daar zit, voelt zich te veel blootgesteld aan ieders blik. Meestal is het een beter idee om voor wat 'rugdekking' te zorgen.

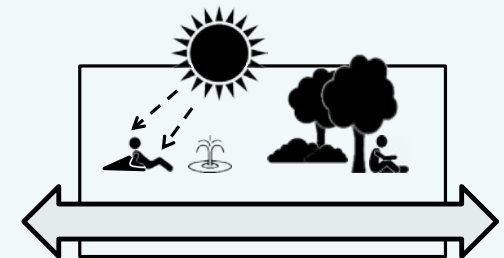
Een bank middenin de open ruimte geplaatst biedt weinig houvast.

Een bank met 'rugdekking' en aan de rand geplaatst, biedt meer houvast.

8. BIED ZOWEL ZON- ALS SCHADUWPLEKKEN AAN

In het voor- en najaar zoeken tieners en jongeren graag uitdrukkelijk de zonnekant op. Maar bij volle zon zijn ook schaduwplekken welkom. Zorg ervoor dat er zit- en liggelegenheid is voor beide. Een lichtjes schuin hellend grasvlak wordt snel geapprecieerd voor een zonnebad. Speel met het reliëf en groen om leuke chillplekken te maken. Groen en water zorgen voor verkoeling in onze opwarmende steden.

Evenwicht tussen zonne- en schaduwplekken. En met verkoelend water.

9. ZET ZITBANKEN IN ALS ONTWERPELEMENT

Beschouw zitbanken niet als willekeurige toevoegingen, maar zet ze in om op een doordachte manier deelruimtes af te bakenen, looplijnen aan te geven, barrières te maken ...

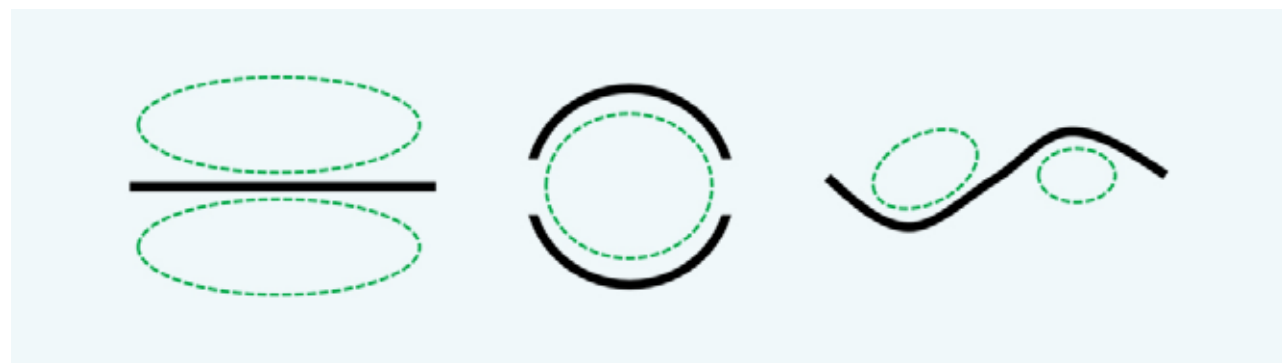

De manier waarop banken geplaatst zijn, is ruimtelijk niet neutraal. Los verspreide banken geven een ander effect dan banken in lijnvorm. Ook het type lijn (recht of omsluitend) is bepalend.

Een bank in lijnvorm deelt de ruimte in. Het lijntype bepaalt eigenlijk ook mee de vorm en het karakter van deelruimtes.

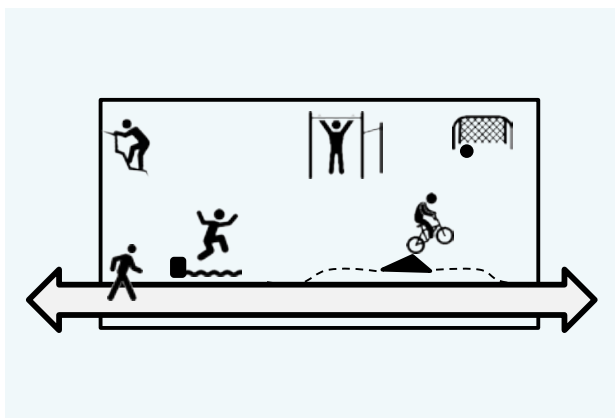
- Een lange bank (zonder leuning) in een rechte lijn geplaatst (zie linkerfiguur hiernaast) verdeelt de ruimte in 2 open, wat onbestemde ruimtes.
- Bij een cirkelvorm (midden) krijg je een sterk uitgesproken, omsloten en intiemere deelruimte.
- Een combinatie van rechte lijn- en cirkelvorm (rechts) zorgt voor een tussensituatie. Hiermee bied je houvast aan groepjes, maar ook individuen die liever wat afstand houden, kunnen er hun plek vinden.

Banken zonder rugleuning zijn van twee kanten 'bezitbaar' en dit kan een voordeel zijn. Gebruikers (en zeker ouderen) hebben echter ook graag banken mét rugsteun.

10. ZORG VOOR UITDAGING MET BEWEGINGS- OF ERVARINGSPRIKKELS

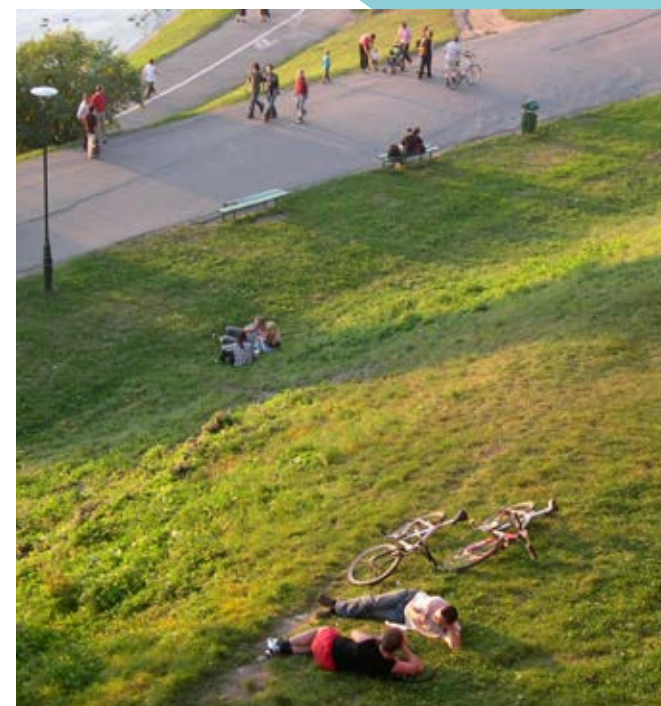
Banken en hangplekken zijn niet het enige wat tieners waarderen. Ze zijn 'speels' van geest en ze zijn te verleiden tot klimmen, springen, zwieren ... Dit kan je ruimtelijk uitlokken met speeltoestellen, maar ook met kunst, reliëf, landschapselementen, water ...

De keuze voor een gevarieerde ondergrond is daarom belangrijk in een tienergericht ontwerp. De aard van de ondergrond laat immers bepaalde activiteiten toe of niet.

Volgende ondergronden zijn interessant om ruimtes op tieners af te stemmen:

- 'Wieltjesvriendelijke' ondergrond: Een vlakke ondergrond leent zich goed tot sport- en bewegingsactiviteiten. Naadloze en gepolierde beton en fijne asfalt zijn ideaal voor *wheels* (skate/step/blade/BMX).
- Multifunctioneel gazon
- Een groot open grasveld in een centraal gelegen park is meestal ook een goede verzamelplek voor tieners. Zo'n gazon laat immers meerdere activiteiten toe van tieners: voetbal, badminton, frisbee, maar ook chillen, studeren of picknicken.
- Een helling of heuvel in het gazon biedt net die extra ruggeleuning, creëert uitdaging, of kan als podium dienen.
- Kunstgrasveldjes zijn zeer populair bij voetballende tieners. Een kunstgrasveld zal doorgaans veel tieners aantrekken. Plant die in principe enkel in binnen ruimtes die minimum op wijkniveau kunnen functioneren. (Zie ook hoger in Deel 2, in het onderdeel 'Tienersweefsel en schaalniveaus', p. 28).

4

DEEL 4 /

Bouwstenen voor een tienerweefsel

Een tienerweefsel is opgebouwd uit de voor tieners relevante plekken en verbindingen. We beschouwen ze als 'bouwstenen' voor een tienerweefsel. We ordenen ze hier volgens de logica van planningslagen in een tienerweefsel.

- Schoolomgevingen
- Pleinen
- Groen
- Water
- Sport en bewegen
- Horeca, recreatie en bovenlokale commerciële voorzieningen
- Jeugd(werk)sites
- Chill- en zitplekken
- Mobiliteits- en verkeersnetwerken

Schoolomgevingen

Tieners brengen een belangrijk deel van hun tijd op school door. Ook voor en na schooltijd blijven ze soms hangen. Er mag dus heel wat aandacht uitgaan naar de omgeving van secundaire scholen.

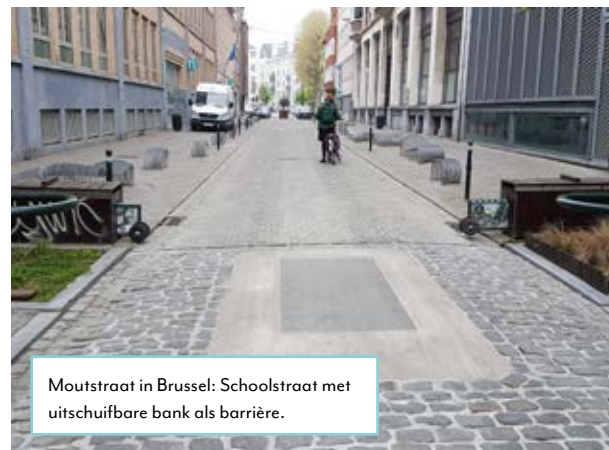
Hieronder volgen enkele bouwstenen voor de aanleg van tienervriendelijke schoolomgevingen.

AUTOVRIJE SCHOOLOMGEVING MET PLEINFUNCTIE

Vanuit het STOP-principe zou de secundaire school het centrum kunnen zijn van een autovrij of autoluw gebied, tijdelijk ('schoolstraat') of permanent ('voetgangerszone'). Autovervoer moet de laatste (en meest onhandige) optie zijn in de directe schoolomgeving.

Volledig autovrije schoolomgeving, met fietsverbinding voor de deur (Benedictuspoort, Campus Ledeborg, Gent).

Moutstraat in Brussel: Schoolstraat met uitschuifbare bank als barrière.

Tijdelijke autovrije schoolstraat (Mechelen).

RUIMTE VOOR FIETS- EN VOETGANGERSSTROMEN

Typisch aan een middelbare school zijn de grote fiets- en voetgangersstromen op piekmomenten. In de buurt van de secundaire school moet hier maximaal ruimte voor vrijgemaakt worden, eventueel met dynamische signalisatie. Bij drukke schoolingangen moet er bovendien aandacht zijn voor mogelijke conflictpunten tussen fietsers en voetgangers. Indien mogelijk worden deze twee verkeersstromen best wat gescheiden.

AFSPREEKPLEKKEN VOOR EN NA SCHOOL

In de nabije of verdere schoolomgeving moet er ruimte zijn om af te spreken met vriend(inn)en, aansluitend op de schooltijd. Dit kan evenwel lastig zijn voor directe omwonenden, met begrijpelijke ergernissen over zwerfvuil, in de weg staan, brommertjes ...

Indien de ruimte ontbreekt voor afspreekplekken, kan men proberen:

- verblijfsruimte te creëren, desnoods ten nadele van ruimte voor auto's (zie hierboven: 'Autovrije schoolomgeving')
- onderzoeken of andere schoolingangen mogelijk zijn

Indien ook dit niet mogelijk blijkt, kan men wat verder van de school afspreekplekken proberen te faciliteren.

Schoolvoorplein in Mechelen met afspreekplekken

Pleinen

Pleinen zijn open ruimtes in het bebouwde weefsel die heel belangrijk zijn voor tieners. Vooral op grote pleinen waaraan veel voorzieningen liggen en waar er veel te doen is, kan je tieners verwachten. We zien verschillende types pleinen een rol spelen in het tienerweefsel.

STEDELIJK ONTMOETINGSPLEIN

Een stedelijk plein is bij uitstek een plein waar tieners te vinden zijn. De kracht zit in de concentratie van voorzieningen en functies (openbaar vervoer, winkels, snackbars ...) en open ontmoetingsruimte. Ook dorps- of wijkpleinen kunnen die functies hebben, maar dan op een lager schaalniveau.

Hieronder volgen enkele belangrijke aandachtspunten voor ontwerp van tienervriendelijke stedelijke ontmoetingspleinen.

Verblijfs- en ontmoetingsruimte

Een tienervriendelijk plein is allereerst een verblijfsruimte vol ontmoetingskansen. Bij het ontwerp van pleinen spelen doorgaans meerdere belangen, en is er vaak een spanning met auto's en parkeren. De concentratie van winkels en functies trekt immers ook auto's aan. Allerlei 'parkeerpleinen' moeten zeker in kaart worden gebracht als tienerplein-in-potentie. Ze tot een verblijfs-, ontmoetings- en activiteitenplein omvormen, vergt ingrepen op vlak van mobiliteit, zoals het 'knippen' van stukken straat en herlokaliseren van parkeerplaatsen. Dit wordt het best aangepakt op een hoger niveau, binnen (wijk-) circulatieplannen.

Méér dan een leegte

Stedelijke pleinen zijn vaak ook evenementenpleinen, waar de markt, kermis en allerhande feesten moeten kunnen plaatsvinden. Zo'n evenementenplein kan meer betekenis hebben voor tieners naarmate de geprogrammeerde activiteiten zich ook op tieners richten. Een nadeel van evenementenpleinen is dat ze buiten die evenementen, vaak heel open, grootschalig, 'exposed' en 'leeg' zijn. Bij dergelijke pleinen zie je dat tieners (en ook andere gebruikers) houvast en ankerpunten zoeken als ze er langer willen blijven. Via subtiële ingrepen (trapjes, reliëf, geledingen, afdak, paviljoenen) en (mobiel) meubilair kan men toch houvast of intiemere zones creëren die ontmoeting faciliteren. Ook geïntegreerde waterfonteintjes zijn goed combineerbaar met evenementen. Grote bomen en groenvakken zorgen voor verkoeling en schaduw.

Opdeling van een stedelijk plein in kleinere zones (Gdansk)

Parkeerpaviljoen en paaltjesrij als houvast en als zitplek voor tieners (Grote Markt Mechelen)

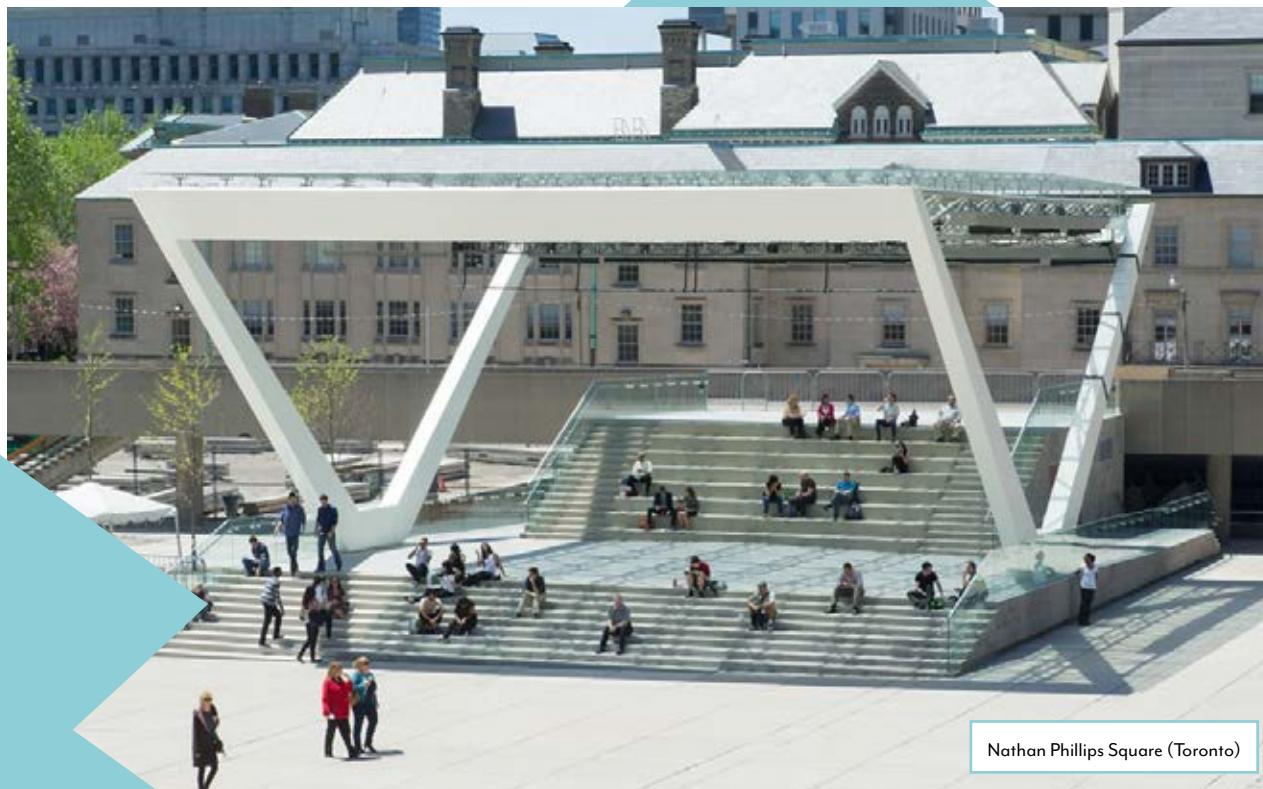
Meerwaarde van zitbanken, zithoeken, zittrappen en zitelementen op stedelijke pleinen in Brussel

Groepjes (verplaatsbare) banken zorgen voor houvast en ontmoeting op de pleinen in MuseumsQuartier Wenen

Podium- en arenafunctie

Evenementenpleinen kunnen ook een (semi)permanent podium of arena krijgen. Sommige tieners, jongeren en jeugdwerk zijn op zoek naar een podium of arena voor hun activiteiten en maken graag gebruik van die openbare infrastructuur en gratis 'showplekken'. Door slim ontwerp kan zo'n podium of arena ook buiten de evenementen een ontmoetingsfunctie dragen. De hoogteverschillen en trappen kunnen kansen bieden als ontmoetingsruimte.

Nathan Phillips Square (Toronto)

Weloverwogen materiaalkeuze

De keuze van de ondergrond is ook bepalend voor de functionaliteit. Goed berijdbare materialen laten veel bewegingsvormen toe: fietsen, steppen, skaten, maar ook voetbal en balspel, dansen ... Anderzijds leidt een te veel aan verharding tot oververhitting. Verharding en groen moeten worden afgewogen.

Bovenal moet er voor stevige materialen gekozen worden, die best ook vlot vervangbaar zijn. Denk zeker ook aan de mogelijke aanwezigheid van skaters. Stedelijke ontmoetingspleinen zijn meestal een natuurlijke hotspot voor skate, blade, step, BMX ... Probeer op zo'n stedelijk plein zeker één zone te ontwerpen waar skatevormen mogelijk zijn. Kies dan die plek die dit het beste toelaat: het verst van bewoning, niet in looplijnen ...

WIJK- EN BUURTPLEINEN

Op een lager schaalniveau spelen wijk- en buurtpleinen een grote rol in het tienerweefsel, zeker als er ook wijk- en buurtvoorzieningen een ingang hebben op het plein.

Een tienergericht wijk- en buurtplein heeft zit- en ontmoetingsgelegenheid op goed doordachte plekken (niet in looplijnen, zo veel mogelijk in de buurt van relevante voorzieningen, bij voorkeur op enige afstand van bewoning ...). In Deel 3 reikten we hiervoor ontwerpprincipes aan, zie p. 35. Op een goed wijk- en buurtplein zijn ook belevingselementen: een fontein, een interactief kunstwerk, een bewegend element ... Pleinen met voldoende (verblijfs)ruimte zijn geschikt om sport- en bewegingsinfrastructuur een plaats te geven: een basketveldje of -korf, voetbalkooi of mini-goaltjes, een net voor volley of badminton ... De inplanting en het schaalniveau zijn hierbij een heel belangrijk aandachtspunt (zie Deel 3: Tienvriendelijk ontwerpen > Bouwen aan een tienerweefsel, p. 27.).

AFSPREEK- EN PASSAGEPLEINTJES

Kleinere pleintjes van buurt- of straatniveau hebben, op zichzelf beschouwd, vaak minder betekenis voor tieners, tenzij ze nabij belangrijke school- en vrijetijdsroutes liggen. Straatpleintjes nabij buurtwinkels, kruispunten, een overweg of een brug hebben wél vaak een interessante ligging. De betekenis van straatpleintjes bekijk je best in het grotere geheel: tieners 'hoppen' soms van pleintje naar pleintje, waarbij elk pleintje een eigen waarde, betekenis en functie kan hebben.

Binnen dat groter geheel loont het vaak de moeite om een 'ankerpunt' of 'afspreekplek' te creëren: een bankje, afdak, herkenningspunt of belevingsplek die een mooie en praktische omkadering geeft om af te spreken en even na te praten. Stem het niveau van uitrusting af op de draagkracht van de plek.

Groen

Tieners waarderen groen in de woonomgeving. In een verstedelijkt landschap zorgt groen voor ademruimte en verkoeling. De ligging en plek van het groen in het (woon)weefsel zijn daarbij heel belangrijk: afgelegen en weinig ontsloten groen heeft vaak weinig betekenis voor tieners. Parken die nabij scholen, winkels en andere tienervoorzieningen liggen, hebben wél veel kans om druk te worden bezocht.

Het is daarom aangewezen om de groenstructuur als geheel te bekijken. In de mate dat groengebieden met elkaar verbonden zijn, ontstaat er een meerwaarde, want rondhangende tieners zwerven vaak van de ene plek naar de andere.

Voor tieners kan groen meerdere functies hebben en we zien verschillende types.

CHILL-GROEN

Tieners zoeken parken en groen op om te 'chillen'. Enkele voorzieningen kunnen het chill-karakter van een groene ruimte accentueren: een open grasveld als ligweide, zonneheuvels en zonnehellingen, zit-, lig- en hangelementen, een afdak ...

AVONTUURLIJK (SPEEL)GROEN

Tieners houden van uitdaging. Ze wisselen hun chillen af met dingen doen en intens bewegen, en de ruimte kan hen daartoe uitdagen met een multifunctioneel grasveld, beklimbare (groen)elementen, een loopcircuit of een fit-o-meter. Tieners zijn bovendien verrassend vaak op avontuurlijke (speel)ruimtes te vinden. Uitdagend avontuurlijk (speel)groen kan hen tot intense beweging en speels gedrag aanzetten.

Daarbij bieden een aantal elementen veel kans op succes bij tieners:

- klimbomen
- grotere speelinfrastructuur waar je met meerderen tegelijk op kan: bijv. hoge klimtoren, vogelnestschommel, een trekvlot, klimrots, klimmuur ...
- parkour/freerunning-infrastructuur
- schommels
- steile heuvels
- sjorpalen

CROSSPARCOURS EN DIRTBIKE

Veel tieners zijn vaak met de fiets onderweg en 'hangen' met de fiets rond. Een avontuurlijk paadje of crossparcoursje, bij voorkeur aansluitend op een trage weg, zal ook tieners kunnen aantrekken en uitdagen. Steek er voor de uitdaging ook een steile berg of *dirtbike*-heuvel in. Misschien is er een echte *dirtbike*-scene in de regio. Zoek dan zeker contact met de dirtbikers en laat hen meedenken. Wellicht zullen zij ook graag meehelpen graven. Restgronden kunnen geschikt zijn voor een avontuurlijk crossparcours, op voorwaarde dat ze enigszins aantakken op belangrijke routes en niet al te ver van bewoning liggen. Sociale controle vormt een aandachtspunt.

Dirtbike op het sportcentrum

ROMANTISCH GROEN

Tieners spreken regelmatig ook over 'romantische plekjes'. Omdat hun ouders dit soms niet mogen weten, spreken prille liefdesparen soms af in de publieke ruimte. Jonge koppeltjes zoeken dan vaak discretere 'romantische' plekjes op voor wat rust en privacy. Historische parken en waterboorden vormen hiervoor een mooi decor.

ZWERFGROEN

Vaak willen tieners op hun eentje, met een vriend(in) of met hun hond wat meer uitgebreide wandelingen en fietstochtjes maken. Daarbij vragen ze niet meer dan wat andere gebruikers vragen.

- Recreatieve fiets- en wandelnetwerken in de velden, in het bos, langs het water, in heidegebied ...
- Belevingsplekken en een 'einddoel' (bijv. kijkhut, uitkijkpunt, zitplek aan het water, cafetaria)
- Hondenwandelingen en -losloopzones

Belangrijk is dat je vanuit de bebouwing vlot in het buitengebied geraakt en dat je mogelijkheid hebt om meerdere 'toertjes' of 'lussen' te maken.

Ideaal wordt het wanneer interessante bovenlokale tienerplekken (sportcentrum, openluchtzwemplek) middenin dit netwerk van zwerfroutes en zwerfgroen liggen.

PARK MET EVENEMENT

Jonge tieners mogen van hun ouders nog niet altijd naar grote festivals of ze hebben er nog het budget niet voor. Gemeentelijke parkconcerten of -festivals zijn vlakbij en vaak ook gratis. Het zijn dankbare plekken om met vrienden af te spreken in een festivalsfeer. Idealiter zijn er dan ook enkele muziekgroepen voor een tienerpubliek, of is er zelfs een heus tienerfestival, zoals **T-day**. Houd evenwel rekening met de impact op het groen en de draagkracht.

Open gazonvlaktes kunnen ook het decor vormen voor een Dag van de jeugdbeweging, een voetbaltornooi, een vuuravond, een verenigings- of dorps-battle, dat unieke dorpsfeest ... Tieners hebben graag dat er bij een evenement wat expliciete aandacht naar hen uitgaat, maar vinden het ook leuk om deel uit te maken van een groter geheel.

Water

Kinderen zijn dol op water. Dat geldt minstens evenzeer voor tieners. De waterstructuur heeft dan ook een verrassend grote potentie voor de uitbouw van tienergerichte plekken. Bij het uittekenen van een tienerweefsel is het daarom altijd interessant om de waterstructuur mee in te tekenen als planingslaag met potentie.

ZIT- EN LIGPLEKKEN AAN DE WATERRAND

Wanneer er zitplekken zijn op de oevers, kiezen tieners er vaak voor om aan de waterrand te zitten. Dit kan zowel in stenige als in groene omgevingen.

ZWEMZONES, POOTJEBADEN, POP-UPBEACH

Vooral in de zomertijd kunnen zwemputten, -beken en -kanalen grote betekenis hebben. Maar in Vlaanderen geldt een heel strenge toegankelijkheidsregeling: je mag enkel zwemmen in afgebakende en gecontroleerde zones. Veel zones voor openlucht-zwemmen zijn er niet. Soms zwemmen tieners dus ook op plekken waar dit eigenlijk niet mag.

Er zou, net als in de buurlanden, een omgekeerde toegankelijkheidsregeling kunnen zijn: dan is zwemmen — en zeker pootjebaden — in principe overal toegelaten, behalve daar waar er grote risico's bestaan (bijv. sterke stroming, temperatuurverschillen, gevaarlijke ondergrond, te hoge kaaimuren, objecten onder het water, slechte waterkwaliteit ...).

Gelukkig worden er in de zomertijd meer en meer tijdelijke stranden gecreëerd. Met enkele strandstoelen en hangmatten kom je al een heel eind om een strandsfeer op te roepen. Een stap verder is een ponton en een echte zwem- of plonszone. Een uitgebreid evenementenprogramma kan dit verder op de kaart zetten. Dit zou ook voor en door tieners vorm kunnen krijgen.

Zwemmen in de Reien
Brugge (Atelier Bow wow)

Vosselare put

BUDA Beach

Brussel Bad

SPEELWATER EN SPEELFONTEINEN

Speelfonteinenspreken niet alleen kinderen aan. Ook tieners zijn er verzot op. Het waterspel van tieners kan soms nogal hevig zijn. Hoe groter de waterplek, hoe gemakkelijker het zal zijn om veel verschillende gebruikersgroepen hun plaatsje te laten vinden.

AFSPREEKPLEK OP EN ONDER BRUGGEN

Bruggen over kanalen en grote rivieren zijn vaak schaars. Wegen, buslijnen en fietspaden komen er dus samen. De kans is groot dat je er andere tieners kan ontmoeten. Het zijn ook duidelijke afspreekplekken. Bovendien is het water een troef om iets van de plek te maken. Op de brug heb je een mooi uitzicht en onder de brug zijn er vaak schuilplekken. Het hoogteverschil zorgt soms voor uitdagende hellingen. De omgeving van een brug over het water is dus een interessante plek om tienergericht uit te bouwen.

Volwaardig ontwerp rond en onder brug (Leie-boorden Kortrijk)

Sport en bewegen

Deelname aan sportverenigingen is één van de belangrijkste vrijetijdsbestedingen van tieners. Maar tieners gaan ook informeel sporten en bewegen, soms vermengd met rondhangen. De planningslaag met sportvoorzieningen is dus een belangrijke laag in het tienerweefsel. Hier zijn verschillende bouwstenen te onderscheiden.

TIENERVRIENDELIJK SPORTCENTRUM

Het sportcentrum is een belangrijke *hotspot* in het tienerweefsel. Het ontwerp van de omgeving verdient daarom de nodige aandacht, in het algemeen en ook specifiek voor tieners:

- Het sportcentrum moet een belangrijke plaats innemen bij de uitbouw van langzame netwerken. Fiets- en wandelpaden naar het sportcentrum verdienen prioritaire aandacht. Aangezien sportclubs meestal 's avonds trainen, moet er extra aandacht zijn voor verlichting en sociale veiligheid.
- Zo veel mogelijk (reserve)velden zouden zonder drempels opengesteld moeten zijn voor (tiener-) bewoners. Binnen elk sportcentrum zou er eigenlijk minimum 1 veldje vrij toegankelijk moeten zijn (zonder reservering). Dit veldje ligt bij voorkeur naast een toegang, centraal pad of de naburige woonwijk. De vrij toegankelijke velden moeten duidelijk herkenbaar zijn.
- Het sportcentrum moet als volwaardige publieke ruimte worden ontworpen, met veel aandacht voor verblijfskwaliteit en beweging.

Sportpark Niel: sporthal en omgeving als een volwaardig ontwerp

Brugge: gele goals geven aan dat de velden vrij toegankelijk zijn

SPORTVELDJES OP WIJK-, BUURT- OF STRAATNIVEAU

Op wijk- of buurniveau kunnen sportveldjes functioneren als belangrijke ontmoetingsplekken voor tieners. Sportveldjes op een plein of in een park geven een duidelijk signaal van de gemeente: deze plek mag intensief gebruikt worden.

Voor de inrichting moet men rekening houden met het schaalniveau, buffering, looplijnen en spektakelwaarde van de voorzieningen (zie ook de onderdelen 'Tien principes voor tienerfreundelijke inrichting' in Deel 3 en 'Tienersweefsel en schaalniveaus' in Deel 2 van deze publicatie).

SKATE, BIKE, BLADE, BMX, STEP

Skate, bike, blade, BMX en step is wat onderhevig aan trends, maar er blijft wel een aanzienlijk deel van de tieners actief in deze scene. Naast actieve beoefenaars zijn er ook veel tieners die gewoon toekijken, of die de skatevoorziening als een ontmoetingsplaats beschouwen. Als er vraag naar is naar skatevoorzieningen, is het zeker de moeite om hierrond een beleid uit te zetten. In kadertekst vind je enkele belangrijke aandachtspunten. Crossparcours en *dirtbike* kwamen al aan bod in het onderdeel 'Groen'.

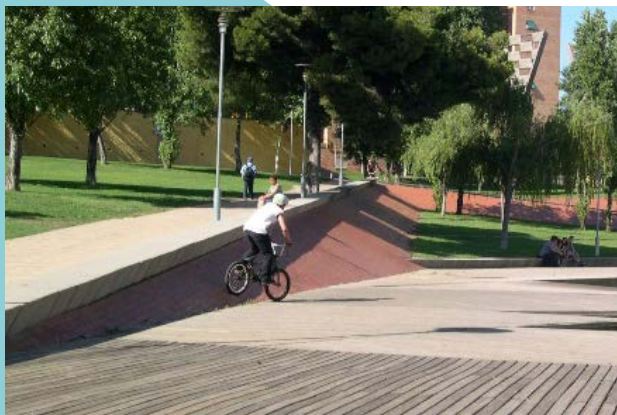
SKATE, BIKE, BLADE, BMX EN STEP:

- **Een belangrijk aandachtspunt** is de **schaal** waarop je de voorziening zal uitbouwen. Voor een *bowl*, *ramp* of groot toestel is veel plaats nodig, ver genoeg van bewoning. Dit is een infrastructuur op gemeentelijk of zelfs regionaal schaalniveau, die veel tieners en jongeren kan aantrekken. Bij voorkeur is er ook veel passage van volwassenen, die dit ook wel een beleavingsattractie vinden. Grote skate-infrastructuren moeten goed bereikbaar zijn met openbaar vervoer en met skatefreundelijke paden. Wanneer buurgemeenten dergelijke infrastructuur hebben en wanneer die vlot bereikbaar is voor tieners, is er minder nood om hier zelf in te investeren. Dan zet je beter in op voorzieningen van wijk- of buurniveau.
- **Denk vanuit netwerken.** Skaters zijn heel mobiel en de (trage) wegen naar een skatevoorziening moeten goed 'beskatebaar' zijn (bijv. gladde asfalt of gepolierde beton), zeker ook het stuk tussen halteplaats(en) en skateplek.
- **Betrek de tieners en jongeren** bij de aanleg en bouw van infrastructuur. Zij hebben vaak verregaande technische kennis, of kunnen er ervaren skaters bijhalen. Zorg dat je alle deelgroepen (bijv. skaters, bladers, bikers, steppers) mee hebt en laat ze in dialoog gaan, want zij hebben soms uiteenlopende noden en wensen.

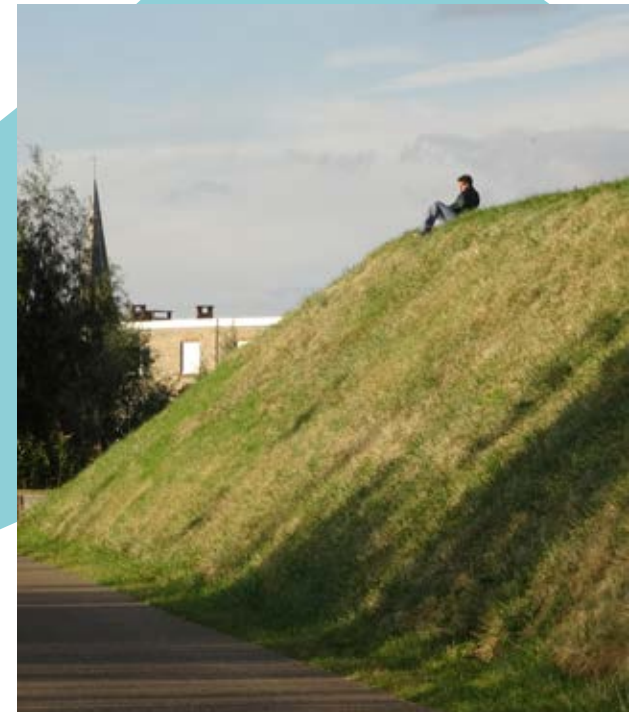
HELLINGEN EN HOOGTES

Reliëf is een belangrijk ontwerpbouwsteen voor tienergerichte inrichting. Hellende vlakken lokken creatieve beweging uit. Op zongeoriënteerde hellingen kunnen tieners ook uitrusten en genieten van de zon. Op een helling heb je goed uitzicht en je kan er gezien worden.

Het type ondergrond van hellingen maakt een groot verschil. Een helling in gras lokt een ander gebruik uit dan een helling of keerwand in hard materiaal.

Langgerekte heuvel met steile helling als structurerend ontwerpelement in het Arbedpark (Gent)

UITRUSTING VOOR FREERUNNING, CALISTHENICS, STREET WORKOUTS, FIT-O-METER EN URBAN SPORTS

Recent is er een beweging naar fitness en workouts in de publieke ruimte. Freerunning en parkour lijken blijvers. Ook niet-georganiseerde tieners kan je prikkelen om uitdagend te bewegen door bepaalde infrastructuur te voorzien.

Zoek hiervoor wel een geschikte plek: bij voorkeur op 'stedelijk' aanvoelende centrale pleinen, langs trajecten waar heel veel tieners komen, of nabij Finse pistes. Op kleinere pleintjes en perkjes heeft dit niet zo veel zin, tenzij er duidelijk een groep actief is en dit ook een goede locatie blijkt. Plant de toestellen niet lukraak in en maak er coherente zones of parcoursen mee, in samenspraak met de doelgroep. Laat ruimte voor eigen aanvullingen door tieners. Denk ook aan mobiele toestellen of containers, die in meer geïsoleerde wijken inzetbaar zijn. Dit laat ook toe om eerst te experimenteren en dan pas voor de definitieve locatie of uitrusting te kiezen.

SPORT- EN GRAFFITIMUREN

Een blinde muur lokt specifieke soorten (bal)spel uit: bijv. 'muurke shot', 'muurtennis' ... Op plekken die dit toelaten kan je een eenvoudig sportveldje (gras of stenig) aanleggen ter hoogte van die blinde gevels, zodat die gevels gebruikt kunnen worden. Doe dit in de regel echter niet bij woningen, want die kunnen te veel last hebben van de botsende ballen en heftig spel. Op de muren kan je abstractere belijning en aanduidingen aanbrengen die voor verschillende soorten spel gebruikt kunnen worden (bijv. horizontale lijnen, cirkels). De kans is tevens groot dat tieners zich de muur gaan toe-eigenen (graffiti, tekenen van een goal)...

Horeca, recreatie en bovenlokale commerciële voorzieningen

Tieners zijn vaak gericht op eten, drinken en (commerciële) ontspanning. Daar zitten kansen in voor ondernemers, maar soms duiken er ook spanningen op.

(FAST) FOOD

Snackbars, hamburgerketens, supermarkten, snoepwinkels, nachtwinkels, frietkoten ...: ze zijn een magneet voor tieners. Vaak is de omgeving echter weinig kwaliteitsvol ingericht. In de omgeving moet er voldoende verblijfsruimte worden voorzien. Anders gaan tieners bijv. op vensterbanken en voor etalages zitten. Ook onderhoud, beheer en eventuele zwerfvuilacties zijn een aandachtspunt.

SHOPPINGCENTRA, WINKELSTRATEN EN WINKELCENTRA

Zelfs in tijden van uitgebreide *online shopping*, zoeken tieners graag winkelzones op. Tieners doen graag aan *windowshoppin* met hun vriend(inn)en. Dit shoppen is meestal ook *fun shoppen*: ijsjes eten, met vrienden op stap zijn ... Hoewel ze het zelf niet altijd zo benoemen, is het een vorm van rondhangen. Tieners hebben een voorkeur voor een bepaald type winkels:

- GSM en elektronica
- Kleding-, schoen- en cosmeticawinkels die tieners uitdrukkelijk als klantenpubliek hebben
- Winkels en horeca waar snoep, snacks, broodjes, ijsjes ... worden verkocht, zoals een mini-supermarkt of winkels met een snoepbar
- Jongerencafés, jeugthuizen

In grotere shoppingzones is de kans groot dat tienergerichte winkels geconcentreerd liggen. Parken, pleinen en kleinere publieke ruimtes die in of in de buurt van het winkelgebied liggen, zullen vaak door tieners gebruikt worden.

BOVENLOKALE RECREATIEVE VOORZIENINGEN, (POP-UP)CINEMA

De cinema, bowlingzaal, schaatspiste, *boulder*-zaal en *laser*shooting en andere (vaak commerciële) recreatieve voorzieningen groeien vaak uit tot *hotspots* voor tieners. Ze moeten dus goed bereikbaar zijn langsheen de fiets- en openbaarvervoersnetwerken. Vaak zijn deze omgevingen zeer autogericht ingericht, met weinig aandacht voor verblijfskwaliteit. Zij verdienen een volwaardige aanleg, met aangename verblijfsruimte.

In kleinere, landelijke gemeenten halen tieners de afwezigheid en onbereikbaarheid van dergelijke stedelijke voorzieningen vaak aan als knelpunt. Doorgaans beseffen ze daarbij dat zo'n voorziening niet leefbaar is in hun gemeente. En het betekent niet dat ze daarom niet graag in hun dorp wonen. Toch kan er vanuit jeugd en cultuur, samen met de tieners zelf, nagedacht worden over tijdelijke en mobiele initiatieven: een pop-upcinema, een tijdelijke *escape room*, een mobiel pizza- of frietkraam dat één keer per week langskomt ... Het is zelfs mogelijk dat tieners hier zelf het voortouw in nemen en iets organiseren, ondersteund door de gemeente.

Zelf een pop up-cinema opzetten.

Jeugd(werk)sites

Jeugdwerksites zijn evidente ontmoetingsplaatsen voor tieners. Dit omvat de omgeving van zowel de klassieke jeugdwerklokalen, als van meer informele 'urban' plekken voor jeugdcultuur.

JEUGDWERKLOKALEN EN JEUGDWERKSITES

Jeugdwerkterreinen zijn belangrijke centra voor de georganiseerde vrije tijd van tieners. Een jeugdwerksite heeft meerdere functies:

— Een vaste eigen stek en 'thuishaven'

Voor de continuïteit van een jeugdbeweging is het belangrijk dat er een vaste plek gegarandeerd kan worden. Het moet een plek zijn waar ze 'hun ding kunnen doen', zonder al te veel onnodige beperkingen en met voldoende ruimte om materiaal veilig op te bergen. Ook binnen projecten met gedeeld gebruik (dat trouwens steeds meer de norm wordt) moeten jeugdverenigingen een (al dan niet beperkte) eigen plek kunnen houden (zie kader tekst op volgende pagina voor een visie hierover).

— Ontmoetingsruimte

Tieners die opgroeien binnen het jeugdwerk spenderen vaak veel vrije tijd in en rond de jeugdlokalen. Eenmaal in de leiding gaan ze immers ook activiteiten voorbereiden. Het jeugdlokaal wordt een zeer frequente ontmoetingsplek, ook tijdens de week.

— Feestruimte

De eigen jeugdlokalen zijn soms ook een feestplek. Occasionele feestjes en fuiven voor de eigen werking moeten mogelijk zijn in de eigen lokalen, op voorwaarde dat de groep goed communiceert met de burens en het niet uit de hand laat lopen. Bij verhuur van de lokalen moeten er goede afspraken gemaakt worden met de huurders.

— Buitenruimte

Ook de buitenaanleg van jeugdlokalen is belangrijk. Naast een multifunctioneel open (gras)plein is een avontuurlijke speelomgeving sterk aangewezen. Bij voorkeur zijn er ook losse materialen aanwezig: sjorhout, materiaal voor kampenbouw ... In een jeugdwerkcontext durven tieners nog écht spelen en worden ze uitgedaagd om actief te zijn en te bewegen. Een zekere mate van 'rommeligheid' hoort daarbij.

Jeugdwerk en medegebruik

Samengebruik van ruimte is meer en meer de norm, ook voor jeugdlokalen. Samengebruik van ruimtes biedt veel voordelen: het stimuleert ontmoeting, is vaak goedkoper (kosten delen) en zorgt ervoor dat infrastructuur optimaal gebruikt wordt.

De belangrijkste voorwaarde voor samengebruik is evenwel dat élk jeugdwerkinitiatief een gelijkwaardige partner is. Gelijkwaardigheid houdt in dat men rekening houdt met de eigenheid van het jeugdwerk (vergaderen na de kantoor- of schooluren, niet te hoge verwachtingen opleggen i.v.m. hygiëne en orde, enz.). Goed samengebruik houdt complementariteit in. Deze complementariteit mag niet vernauwd worden tot de periode van gebruik van ruimtes (bijv. de ene tijdens de week, de ander in het weekend). Ook de aard van de werking van de andere gebruikers is van belang in die complementariteit (bijv. een kantoor en een jeugdwerking). Beide partijen mogen geen concurrenten van elkaar zijn of worden.

Bron: 'Visie jeugdlokalen', een visietekst die tot stand kwam binnen de 'Wergroep jeugdlokalen' van de Ambrassade). Deze visie en meer concrete informatie over de eigenheid van jeugdlokalen is terug te vinden op: www.jeugdlokalen.be.

'URBAN' JEUGDCENTRA EN JEUGD(CULTUUR)SITES

Formele jeugd(cultuur)sites met een 'urban' uitstraling bieden ruimte voor tiener- en jongerencultuur. Dit soort sites ligt best niet middenin een woonbuurt omdat er geluid wordt gegenereerd (muziek, skate, fuiven, dansworkshops ...). De inrichting en aankleding laten zien dat tieners en jongeren er de eerste gebruikers zijn. Anderzijds moeten urban centra optimaal veilig bereikbaar zijn te voet, met de fiets en openbaar vervoer. Een ligging aan de rand van een woonkern, zonder verkeersbarrières en middenin zachte verkeersnetwerken, is doorgaans een goede locatie. Tieners en jongeren moeten zelf ook betrokken worden en zich de site kunnen toe-eigenen.

Chill- en zitplekken

Langsheen belangrijke tienerverbindingen of op grotere publieke ruimtes kan er volop ingezet worden op zit- en chill-zones. Deze ankerpunten voor ontmoeting kunnen geformaliseerd worden met zit- en hangmeubilair. We onderscheiden verschillende types zit- en hangmeubilair die interessant zijn voor tieners. Zoals in de inrichtingsprincipes van Deel 3 reeds uitgelegd (zie p. 34), is ook de opstelling en positie heel belangrijk om goed te werken voor tieners.

MEUBILAIR VOOR ZITTEN, CHILLEN, HANGEN, LIGGEN

Tieners en jongeren hebben, meer dan volwassenen, het gebruik om te gaan hangen, liggen of chillen op banken. Straatmeubilair kan daarop inspelen.

SOCIAAL MEUBILAIR

Tieners hebben een voorkeur voor banken waar je in groep gezellig bij elkaar kan zitten. Ze gebruiken en waarderen daarom picknickbanken en al hun variaties volop. Ook zitelementen die in een kring zijn opgesteld, bieden houvast voor groepsgesprekken.

ZITTRAPPEN EN -TRIBUNES

Trappen dienen in essentie om hoogtes te overbruggen. Maar waar veel tieners samen komen, kan je ze vorm geven als zittrappen. Voorzie de trappartij dan voldoende breed, zodat passage mogelijk blijft. De hoogte van de tredes kan ook aangepast worden aan comfortabel zitten.

TIJDELIJK, LOS EN FLEXIBEL STRAATMEUBILAIR

Soms is het lastig om vast straatmeubilair te voorzien op stedelijke pleinen waar veel evenementen plaats vinden. Los of tijdelijk straatmeubilair kan dan een oplossing zijn. Dit biedt tegelijk het voordeel dat de opstelling regelmatig kan veranderen en dat ermee geëxperimenteerd kan worden.

MuseumsQuartier Wenen: straatmeubilair krijgt elk jaar andere opstelling en kleur.

AAN DE VOET VAN MONUMENTEN EN KUNST

De voet van een standbeeld kan met zittrappen een 'upgrade' krijgen voor tieners. Meteen krijgen ze ook wat ruggensteun. In opdracht zou er ook een 'bezitbaar' kunstwerk uitgewerkt kunnen worden.

ZITSTENEN EN ZITSTAMMEN

Ook landschappelijke elementen (liggende boomstammen, stammetjes, zwerfkeien ...) kunnen als zitelement en bewegingsprikkels gebruikt worden. Tieners vinden het vaak leuk om anders te zitten dan 'normaal'. Het eigene is ook dat dergelijke elementen doorgaans minder comfortabel zitten en dus ook minder uitnodigen om écht lang te zitten. Ze zijn dus geschikt voor passageplekken waar er minder ruimte is en waar burens snel gestoord zouden kunnen worden.

OVERDEKTE ONTMOETINGSPLAATS

Een afdak faciliteert het rondhangen, ook bij regenweer of bij felle zon. Bij inspraak vragen doorwinterde rondhangtienaars wel eens een afdak of 'hokje'. Wanneer de ruimte dit toelaat en er een alternatief moet gezocht worden voor minder geschikte schuilplekken, kan een afdak of 'JOP' (een Jongeren Ontmoetings Plaats) wel oplossing bieden. Doorzicht is meestal wel belangrijk om sociale controle te garanderen. En de materialen zijn best stevig en brandbestendig. Je kan daarbij ook kiezen voor een niet expliciet op jongeren gericht afdak (bijv. kiosk, bushalte ...). Denk ook aan bestaande constructies en erfgoed dat op die manier deels behouden kan worden (bijv. enkel de dragende muren behouden). Goede opvolging en afspraken i.v.m. onderhoud en beheer zijn aangewezen. Een interessante piste is ook om te kiezen voor een pop-upconstructie, al dan niet met artistieke insteek, die tieners en jongeren ook zelf helpen bouwen en onderhouden.

Mobiliteits- en verkeersnetwerken

Mobiliteits- en verkeersnetwerken zijn een uitermate belangrijke planningslaag in het tienerweefsel. Met de bereikbaarheid staat of valt een tienerplek. Een tienergerichte mobiliteit heeft aandacht voor schoolroutes, voor verbindingen naar vrijetijdssites en voor de afspreekplekken langs belangrijke fietsroutes.

Verplaatsingen te voet of per fiets binnen de gemeente en naar buurgemeentes zijn zeer belangrijk voor de autonome mobiliteit van tieners. Als de netwerken kwalitatief zijn uitgebouwd, met grote aandacht voor verkeersveiligheid en vlotte, conflictvrije oversteken, dan maken tieners daar graag gebruik van.

De algemene principes kwamen reeds eerder aan bod in *Deel 2* (zie: p. 29), onderdeel 'Bouwen aan een tienervriendelijke mobiliteit'. Hier gaan we meer in detail voor een aantal onderdelen.

KWALITATIEF FIETSNETWERK MET VOLDOENDE BREDE FIETSASSEN

Tieners zijn vaak in groep onderweg. Ze spreken af om naar school te fietsen, naar het jeugdwerk, de sportclub, de fuif, het winkelgebied, enz. Brede fietsinfrastructuur om in groep te kunnen fietsen is dan ook aangewezen.

Jaagpad, fiets-o-strade en fietsroutes

Jaagpaden en fiets-o-strades vormen meestal natuurlijke rechtdoor-verbindingen tussen woonkernen. Hier zijn ook veel tieners te verwachten, die graag naast elkaar rijden. Meer en meer stelt zich hier de vraag naar scheiden van snel en traag fietsverkeer. Nieuwe verbindingen of herinrichting moet men toekomstgericht aanpakken.

Dimensionering van fietsroutes

Fietsberaad Vlaanderen heeft een handboek geschreven voor een sterk fietsbeleid. Hierin staan verschillende richtlijnen voor het ruim dimensioneren van fietsinfrastructuur. Als uitgangspunt gaat Fietsberaad Vlaanderen ervan uit dat twee mensen comfortabel naast elkaar moeten kunnen fietsen op een fietspad:

- Comfortabel éénrichtingsfietspad: twee fietsers naast elkaar
- Intensief bereden éénrichtingsfietspad: twee naast elkaar rijdende fietsers kunnen een andere fietser inhalen.
- Comfortabel tweerichtingsfietspad: twee naast elkaar rijdende fietsers kunnen een andere fietser passeren.
- Intensief bereden tweerichtingsfietspad: twee fietsers die naast elkaar rijden kunnen twee andere fietsers passeren.¹

¹ Sterk fietsbeleid, handboek voor lokale actie, Fietsberaad Vlaanderen, 2015, p. 99.

Fietsstraten

Bij gemengd verkeer is naast elkaar fietsen in principe toegestaan binnen de bebouwde kom. Dit wordt echter nogal eens genegeerd door autochauffeurs. Door het instellen van *fietsstraten* kan het naast elkaar fietsen in de praktijk ook meer afgedwongen worden door tieners, op voorwaarde dat de fietsstraat ook goed is ingericht en dat er handhaving is van het inhaalverbod.² Meer en meer steden (bijv. **Kortrijk**, **Mechelen**) stellen ook fietszones in voor dicht bebouwde woonkernen. Ook dit vergt aangepaste infrastructuur.

² **Cahier Fietsstraten in Vlaanderen**. Fietsberaad Vlaanderen, 2015, p. 8.

Afspreekplekken langs belangrijke fietsroutes

Langsheen belangrijke fietsroutes ontstaan er vaak spontane afspreekpunten, bijv. daar waar de weg splitst naar twee verschillende woonkernen, ter hoogte van een brug ... Dit zijn bij uitstek plekken om uit te bouwen als afspreek- en passageplek met een bankje ... Zicht op de fietsroutes is hierbij een belangrijk punt. Deze plekken zullen wellicht extra opvolging vergen i.v.m. ledigen van vuilbakken, zwerfvuil en onderhoud.

Fietsstallingen

De fiets is het meest aangewezen vervoermiddel voor tieners voor korte afstanden. Een teveel aan slordig geparkeerde fietsen wekt snel ergernis op. Daarom zijn voldoende kwalitatieve fietsstallingen belangrijk, als onderdeel van een integraal fietsbeleid, met volgende belangrijke punten:³

- Voldoende standplaatsen nabij jeugdvoorzieningen
- Logisch ingeplant vanuit het standpunt van de tienervoorzieningen
- Kwalitatieve infrastructuur: eenvoudige aanleunbeugels met voldoende afstand tussen de beugels (!)
- Ook bewaakte fietsstallingen voorzien op belangrijke locaties. Elektrische fietsen zijn erg diefstalgevoelig.

³ Zie ook: **Sterk fietsbeleid, handboek voor lokale actie**, Fietsberaad Vlaanderen, 2015, p. 109-119.

KWALITATIEF NETWERK VAN VOETPADEN EN TRAGE WEGEN

Ook tieners zijn gebaat met een fijn en kwalitatief netwerk van voetpaden. Die moeten ook zo breed mogelijk zijn, zodat twee tieners naast elkaar nog een voetganger in tegengestelde richting kunnen kruisen. Een comfortabel voetpad vraagt zeker 3 meter. Verder moet men ook trage wegen herwaarden en doorsteken proberen te maken bij te grote bouwblokken.

Dimensionering van voetpaden

Binnen het **Vademecum Voetgangersvoorzieningen van de Vlaamse overheid** (Deel 5) wordt gestreefd naar een totale breedte van:

- 2,0 meter bij 'beperkt profiel'. Dit is dus ruimer dan de minimumbreedte van 1,5 meter uit de Wegcode.
- 2,8 meter bij 'ruimer profiel zonder straatmeubilair'
- > 4,5 meter bij 'optimaal ruim profiel, plaatselijk met straatmeubilair'
- 3,5 meter bij 'optimaal ruim profiel zonder straatmeubilair'

VEILIGE OVERSTEEKPLAATSEN

Bijna onvermijdelijk vallen fiets- en voetgangersnetwerken ook samen met het netwerk van gewestwegen of andere drukke wegen en barrières. Die samenvallende trajecten, oversteek- of kruispunten vormen een cruciaal aandachtspunt.

Vele tieners zoeken zich een weg doorheen het 'drukke verkeer', zowel te voet als met de fiets. Ze zijn ook op een leeftijd gekomen dat ze het verkeer beter kunnen inschatten. Toch moet er aandacht uitgaan naar veilige oversteekplaatsen. Slechte en gevaarlijke oversteken blijven een zwakke schakel in heel het verplaatsingssysteem. Eén onveilig of moeilijk oversteekbaar punt kan voor ouders een overweging zijn om de zelfstandige verplaatsing te verbieden, of kan voor tieners een aanleiding zijn om zich toch maar te laten brengen met de wagen.

Een analyse samen met tieners kan snel duidelijk maken welke oversteekplaatsen voor tieners moeilijk, onleesbaar en gevaarlijk zijn en welke niet. Er zijn helaas geen standaardoplossingen voor goede oversteken, aangezien de context telkens verschilt. Een consequente toepassing van het STOP-principe vormt dikwijls wel de sleutel voor een goede, ook tiener-vriendelijke oplossing.

STEP-, SKATE- EN BLADE-ROUTES

Tieners verplaatsen zich ook met step, skates, blades en andere 'voortbewegingstoestellen'. Deze vormen van verplaatsingen eisen meer en meer hun plaats op in het straatbeeld, nu ook met elektrische varianten. Het zijn zeer flexibele en toegankelijke verplaatsingsmogelijkheden, die bijzondere aandacht vereisen.

Volgens de **wegcode** is de snelheid bepalend voor de plaats op de weg:

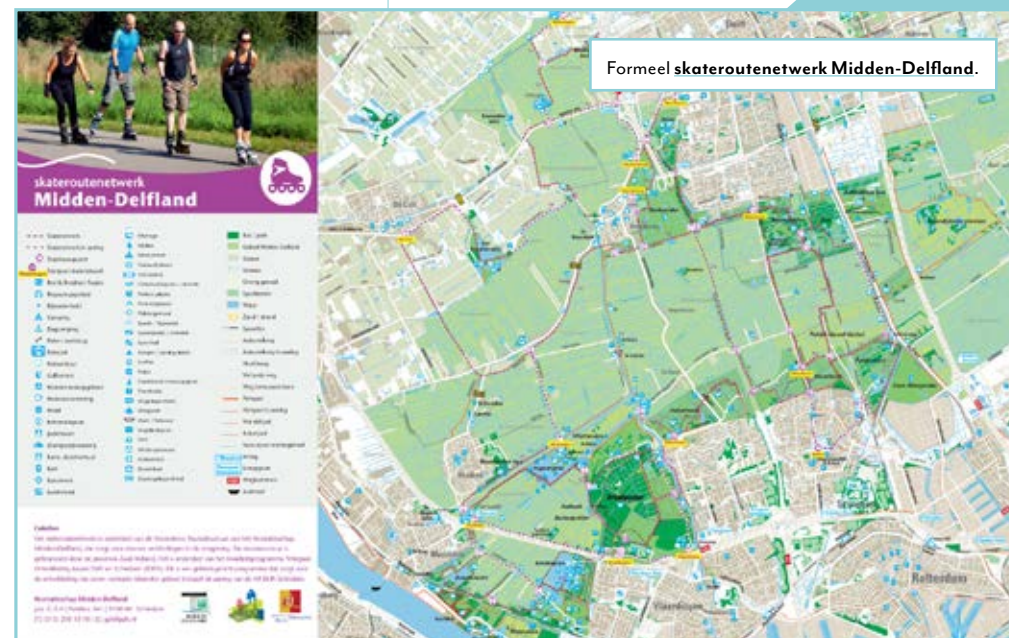
- Wie met skateboard, step, skates, enz. niet sneller rijdt dan voetgangers, wordt gelijkgesteld met een voetganger.
- Wie met skateboard, step, skates, enz. sneller rijdt dan voetgangers, wordt gelijkgesteld met een fietser en moet alle fietsregels volgen (o.m. verplicht gebruik van het fietspad).

Routes waar je veel steps, skates en blades kan verwachten (bijv. de route tussen station en het skatepark), vragen een specifieke inrichting:

- **Een goed berijdbare ondergrond** met in dwarsrichting zo weinig mogelijk treden en trapjes. Dit is evenzeer belangrijk voor fietsers en kan dus passen in een algemeen fietsbeleid. Deze vereisten gaan tevens samen met 'rolstoelvriendelijkheid'.
- **Voldoende breed gedimensioneerde voetpaden of fietspaden** langs belangrijke verbindingssassen voor tieners. Door voldoende brede voorzieningen (eventueel met suggestie door materiaalkeuze van de ondergrond) kan je anticiperen op conflicten met voetgangers.

- **Robuuste en 'beskatebare' materialen** voorzien op de pleinen waar skateroutes langs lopen. Trapjes en treden in de lengterichting zullen gebruikt worden door skaters.
- **Bij het introduceren van elektrische (deel)steps is een (slimme) snelheidsbeperking aangewezen**, zeker in winkelstraten en drukke voetgangerszones.

Voor step, skate en blade moet men ook **vanuit netwerken denken**: het is aangewezen om de belangrijkste plekken in beeld te brengen en na te gaan wat de verbindende routes zijn. Deze plekken en verbindingen kan je actief uitbouwen in een 'skateroutenetwerk', met zeker op de strategische plekken en verbindingen aandacht voor bovenstaande inrichtingsprincipes.

EEN KWALITATIEF OPENBAARVERVOERSNETWERK

Belevingsonderzoek in de Vlaamse 'nevelstad' toont dat tieners veel en graag gebruik maken van het openbaar vervoer naar stedelijke centra en bovenlokale bestemmingen. Over de basisvereisten voor openbaar en collectief vervoer (nl. logische lijnen, voldoende frequentie en capaciteit) hadden wij het hierboven al (Zie Deel 2: Bouwen aan tienerfriendly mobiliteit, p. 29).

Het openbaarvervoersnetwerk is dus een belangrijke planningslaag in het tienerweefsel.

De stopplaatsen die eraan gekoppeld zijn, verdienen de nodige aandacht:

- Trein- en busstations
- Halteplaatsen

Treinstation en regionaal busstation

Een treinstation is vaak een heel centrale ontmoetingsplek voor tieners. Niet alleen vormt het station de 'poort' naar de bredere wereld, soms is het ook een plek om tieners van andere scholen te leren kennen of te ontmoeten. Bij het ontwerp van deze stationsomgevingen moet er veel aandacht zijn voor looplijnen, verblijfsplekken en scheiding van verkeersstromen.

Haltes openbaar vervoer

Bepaalde bushaltes blijken belangrijk voor tieners omdat ze voor de hand liggende opstapplaatsen zijn op weg naar school of naar stedelijke centra. Deze haltes moeten voldoende ruim zijn, met een afdak afgestemd op de piekmomenten. Als er plaats voor is (bijv. omdat ze nabij een plein of park liggen), zouden ze als volwaardige tienerplekken uitgebouwd kunnen worden.

FOTO: CARMEN DEVOS

5

DEEL 5 /

Enkele basis- principes voor beheer, onderhoud en omgaan met klachten

In deze publicatie ligt de nadruk op de ruimtelijke aspecten van tienervriendelijke planning, mobiliteit en inrichting van publieke ruimte. Toch blijken beheer, onderhoud en de omgang met klachten van burgers evenzeer belangrijk om tienervriendelijke publieke ruimte te realiseren.

In dit slothoofdstuk volgen enkele slotbeschouwingen en aanzetten tot visievorming hierover.

RUIMTELIJKE OORZAKEN VOOR CONFLICT?

In veel gevallen vinden conflicten hun oorsprong in een aantal ruimtelijke elementen: bijv.

- Er is gewoon te weinig publieke ruimte.
- De publieke ruimte is niet goed ingepland (aan achterkanten van woningen, te dicht bij terrassen van appartementen ...).
- Het schaalniveau van de (tieder)voorziening is te hoog in relatie tot de draagkracht van het terrein.
- Er is te weinig buffering met bewoning.
- Er is niet genoeg nagedacht over de (tieder)voorzieningen en zonering.
- ...

Deze ruimtelijke elementen kwamen in vorige hoofdstukken uitgebreid aan bod.

Wanneer conflicten opduiken, is het noodzakelijk om de ruimtelijke situatie te analyseren en naar eventuele ruimtelijke oorzaken te zoeken, samen met alle actoren. Oplossingen op het niveau van planning en inplanting van publieke ruimte zijn vaak lastig. Je vindt niet zomaar ruimte bij. Toch moet dit langetermijnperspectief ook voor ogen gehouden worden. Herinrichting is soms eenvoudig, maar soms ook ingrijpend en duur. Toch is het vaak de sleutel naar duurzame oplossingen.

INVESTEER OOK IN BEHEER, ONDERHOUD EN OPVOLGING

Sommige problemen kunnen ook oplossing vinden in een ander beheer. Beheer, onderhoud en opvolging kunnen cruciaal zijn voor het goed functioneren van een tienervriendelijke publieke ruimte.

Bepaalde plekken in het tienerweefsel verdienen hoe dan ook extra aandacht en opvolging:

- Wanneer er grote groepen tieners dagelijks gebruik van maken (bijv. schoolomgeving, belangrijke schoolroutes, sportcentrum ...)
- Wanneer het aantal gebruikersgroepen groot en sterk uiteenlopend is (bijv. een winkelcentrum, een plein met zowel jeugdvoorzieningen als ouderenvoorzieningen ...)
- Wanneer de draagkracht en het schaalniveau van het terrein eerder laag zijn, en de plek door haar ligging en voorzieningen in de buurt toch veel tieners aantrekt.
- Wanneer de plek een voorgeschiedenis heeft van spanningen en conflicten.

‘Extra aandacht en opvolging’ in deze gevallen betekent onder meer:

- Een goed contact houden met de doelgroepen (bijv. vanuit jongerenopbouwwerk, jeugdwerk of jeugddienst, vanuit *community policing*)
- Veel aandacht voor inspraak, participatie en betrekken van alle gebruikersgroepen bij de (her)inrichting
- Intensiever onderhoud en beheer: bijv. vaker de vuilbakken leeg maken, zwerfvuilacties ...
- Indien nodig sensibilisering en communicatie met de doelgroepen met wederzijds ‘respect’ als uitgangspunt (tieners respecteren als burgers, maar van daaruit ook respect verwachten t.a.v. omwonenden en andere gebruikers)
- Voldoende toezicht en hoger controleniveau indien nodig (bijv. door stadsdiensten of politie)

Bij tienervriendelijke planning en inrichting moet men dus de integrale ontwerpcyclus doorlopen en zeker ook oog hebben voor ‘testen en evalueren’.

STOREND GEDRAG VAN TIENERS

Bij beheerders van publieke ruimte en beleidsverantwoordelijken komen nogal eens klachten binnen van burgers over de aanwezigheid van tieners.

- Soms is er **ergernis omwille van typisch tienergedrag dat storend kan zijn** voor omwonenden of passanten: bijv. blikjes en afval achterlaten, luide muziek, luid praten en roepen, in groep een ruimte innemen, klappende geluiden van skateboards, ballen die kaatsen tegen hekken, poorten en basketringen ...
- Soms is er sprake van **écht claim- en probleemgedrag** (moedwillig de weg versperren, denigrerende of intimiderende opmerkingen en gedrag, problematisch druggebruik, agressie, pestgedrag ...).
- Maar soms is er sprake van **onverdraagzaamheid aan de kant van de klagers**: tieners worden dan geweerd uit angst of onverdraagzaamheid, zelfs wanneer tieners eigenlijk niets verkeerd doen.

Op dit laatste mag een gemeente, planner of ontwerper eigenlijk niet toegeven: we moeten tieners een plaats durven geven in de publieke ruimte, anders is het geen publieke ruimte meer.

Bij de twee eerste situaties moet men in dialoog gaan met alle partijen. Cruciaal hierbij is dat men alle betrokken partijen, dus ook de tieners, ernstig neemt en met respect benadert. Iedere partij

moet haar verhaal kunnen doen. Mogelijk kunnen misverstanden op die manier al wat opgelost worden. Of kan er enigszins begrip ontstaan voor het gedrag van de anderen. Vaak is daar een neutrale derde partij voor nodig, die aan **conflictbemiddeling** doet. Het kan soms heel wat energie vragen om de partijen ‘on speaking terms’ te krijgen. Welles-nietes-discussies over de voorbije gebeurtenissen hebben echter niet veel zin. Beter is het om naar concrete oplossingen te proberen zoeken voor de problemen en na te gaan wat alle betrokkenen verwachten van de publieke ruimte. Op die manier kan men komen tot afspraken en/of ruimtelijke ingrepen. Daarvoor is wel vertrouwen nodig. Wanneer het basisvertrouwen er niet meer is of geschonden wordt, moet ook toezicht gegarandeerd kunnen worden en kan het nodig zijn om sancties achter de hand te houden.

OVERLASTKLACHTEN NIET AAN HET TOEVAL OVERLATEN

Omgaan met 'overlast' en klachten is geen gemakkelijke opgave. Er is een beleid en kader rond nodig, vanuit een multidisciplinair team, waarbij alle actoren binnen de gemeente met elkaar in contact blijven.

- Bij overlastklachten is het in de eerste plaats belangrijk om **na te gaan wat de problemen precies zijn**. In de mate dat de problemen omschreven zijn (wie, wat, waar, wanneer, hoe), kan er ook beter een oplossing voor gevonden worden. **De term 'overlast' is eigenlijk een onwerkbaar containerbegrip**. Er moet zo goed mogelijk benoemd worden wat er precies storend is.
- Daarbij is het van belang om **alle partijen en betrokkenen te horen**. Alle betrokkenen moeten het gevoel hebben dat ze ernstig genomen worden en dat er echt naar hen wordt geluisterd.
- De grote uitdaging is daarna om tot een **gedeeld referentiekader** te komen, waarbij alle partijen hun bezorgdheden kunnen formuleren. Wederzijds 'respect' vormt een centrale waarde, en hopelijk kan dit ook leiden tot een afsprakenkader.
- Niettemin **moet een bestuur achter zijn visie en beleidskeuzes kunnen staan**, ook wanneer bepaalde partijen voet bij stuk houden en zich negatief blijven opstellen.

- Bij aanhoudende of geëscaleerde conflicten wordt best een bemiddelingstraject opgestart. Dit vergt specifieke vaardigheden. Voor '**conflictbemiddeling**' bestaan verschillende methodieken.
- Bij echt problematisch gedrag of escalerende situaties moet men meer omvattende trajecten opzetten, met een **combinatie van preventieve, curatieve en uiteindelijk misschien ook repressieve** maatregelen.

Meer info: zie <http://www.dehangman.be>

HTTP://K-S.BE

TIENERVRIENDELIJKE PUBLIEKE RUIMTE

Inspiratieboek voor ruimtelijke
professionals en pleitbezorgers
van tienerruimte

Met dit inspiratieboek willen we houvast en inspiratie geven om tienervriendelijke publieke ruimte te realiseren.

Deze publicatie richt zich dan ook zeker tot planners, ontwerpers en mobiliteitsdeskundigen. Maar ook jeugdconsulenten, inspraakbegeleiders, schepenen en pleitbezorgers voor tieners kunnen ermee aan de slag.

Het is een basiswerk dat je de nodige deskundigheid aanreikt m.b.t. tienervriendelijke publieke ruimte. We stellen plannings- en ontwerpprincipes voor om tienervriendelijk te plannen en te ontwerpen. Deze publicatie reikt ook inspiratiemateriaal aan voor participatietrajecten met tieners. Kortom: het biedt krachtlijnen om mee te geven met ontwerpers en ruimtelijke diensten, zodat zij beter rekening kunnen houden met de noden van tieners.

kind & samenleving

Vlaanderen
verbeelding werkt

FOTO: CARMEN DEVOS